Tampereen yliopisto

Heini Lehtonen

VANHEMMUUDEN DISKURSSIT SIJAISHUOLLOSSA

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Syyskuu 2022

TIIVISTELMÄ

Heini Lehtonen: Vanhemmuuden diskurssit sijaishuollossa
Pro gradu -tutkielma, 60 sivua
Tampereen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Ohjaaja: Maritta Itäpuisto
Syyskuu 2022

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen biologista vanhemmuutta sijaishuollon aikana, eli tilanteessa, jossa lapsi on huostaanoton myötä sijoitettu kodin ulkopuolelle. Tutkielmani tavoitteena on tuottaa lisää tietoa siitä, millaisena sosiaalityöntekijät näkevät vanhemmuuden ja lapsen ja vanhemman suhteen sijaishuollon asiakkuuden aikana. Näkökulmani on sijaishuoltotyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden viranomaispuheessa ja siinä, millaisia vanhemmuuteen liittyviä diskursseja näiden ammattihenkilöiden kielenkäytössä rakentuu. Tarkastelen myös sitä, millaisia muutoksia sosiaalityöntekijöiden puhetavat kuvaavat lapsen ja vanhemman suhteessa sijaishuollon aikana.

Olen toteuttanut pro gradu -tutkielmani diskurssianalyyttistä tutkimusmenetelmää soveltaen. Osana diskurssianalyysiä hyödynnän tutkimuksessani retorista analyysitapaa. Tutkimuksen aineistona on neljän sosiaalityöntekijän haastattelut, joissa kuvataan yhteensä yhdeksän asiakkuusprosessin etenemistä lastensuojelun sijaishuollossa. Tutkimuksessa tarkastelen sosiaalityöntekijöiden haastattelupuheenvuorojen asiantiloja ja tapahtumia kuvailevaa tosiasiapuhetta ja puhetapoja, joilla näitä tosiasioita tuotetaan. Tutkimukseni lähtökohtana on käsitys siitä, että erilaiset tapahtumat ja asiantilat ovat olemassa tietynlaisina, mutta niistä kertovat kuvaukset vaihtelevat. Sovellan diskurssianalyysiä paneutumalla erityisesti sellaisiin puhetapoihin, joilla puhujat tuottavat tosiasioita ja pyrkivät vakuuttamaan kuulijaa kertomansa totuudellisuudesta ja kannatettavuudesta sekä vahvistamaan omaa selontekoaan.

Paikannan tutkimuksessani kolme diskurssia, jotka ovat institutionaalisesti säädellyn vanhemmuuden diskurssi, vanhemmuussuhdediskurssi ja yhteistyövanhemmuuden diskurssi. Institutionaalisesti säädellyn vanhemmuuden diskurssissa puhetavat kuvaavat vanhemmuuden muuttuvan ennen muuta siihen kohdennetun säätelyn seurauksena. Säätely määrittelee sijaishuollon aikaisia käytäntöjä, kuten vanhemman ja lapsen yhteydenpitoa ja tapaamisia, ja siihen kuuluvat keskeisesti vanhemmuuden arviointi ja vanhemmuudelle asetettavat muutosodotukset. Vanhemmuussuhdediskurssissa puhetavat ja kuvaukset puolestaan koskevat vanhemman ja lapsen suhdetta ja siinä sijaishuollon aikana tapahtuneita muutoksia. Diskurssille ominaisia ovat puhetavat siitä, kuinka vanhemman ja lapsen suhde voi parhaimmillaan lähentyä ja vahvistua, kun taas toisessa muutoksen ääripäässä on suhteen katkeaminen kokonaan. Yhteistyövanhemmuuden diskurssi käsittää puhetavat paitsi sujuvaksi, myös eri tavoin jännitteiseksi kuvautuvasta yhteistyöstä biologisten vanhempien ja sosiaalityöntekijöiden välillä.

Sosiaalityöntekijöiden puhetavoissa sijaishuollon aikainen vanhemmuus kuvautuu dynaamisena ja eri tavoin muuttuvana. Institutionaalisessa säätelyssä vanhemmuuden arviointi on keskeistä, ja se muuttuu tiukemmaksi tai löyhemmäksi erilaisten, usein vanhemman toimintaan ja vanhemmuuteen liittyvien tekijöiden vaikutuksesta. Institutionaalisen säätelyn voi nähdä vaikuttavan vanhemman ja lapsen väliseen suhteeseen ja vanhemmuuden toteuttamisen mahdollisuuksiin vanhemman henkilökohtaiseen elämäntilanteeseen ja voimavaroihin liittyvien tekijöiden ohella. Sijaishuollon asiakkuuden aikana vanhemmuuteen kohdistuu yhteistyö- ja muutosodotuksia. Vanhemmat tarvitsevat tukea vanhemmuutensa ja toimijuutensa vahvistumiseksi. Vanhemmuustyöskentelyn ja siihen liittyvien systemaattisten työkäytäntöjen sekä monialaisen yhteistyön kehittämiselle onkin sijaishuoltotyössä ajankohtainen tarve. Tutkimuksen kohdentaminen vanhempiin heidän äänensä ja kokemustensa esiin tuomiseksi on myös tärkeää.

Avainsanat: Lastensuojelu, huostaanotto, sijaishuolto, vanhemmuus, diskurssianalyysi, retorinen analyysi

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

ABSTRACT

Heini Lehtonen:
Master's Thesis, 60 pages
Tampere University
Faculty of Social Sciences
Supervisor: Maritta itäpuisto
September 2022

In my thesis, I focus on biological parenthood during foster care, that is, in a situation where a child is placed outside home with the admission of custody. The aim of my thesis is to produce more information about how social workers view parenthood and a child-parent relationship during foster care customership. I focus on the authority speech of social workers working in foster care and the types of parenthood discourses built in the language of these professionals. I will also look at the types of changes the social workers' speech patterns describe in child-parent relationships during foster care.

In my master's thesis I have used a discourse analytical research method. As part of the discourse analysis, I take advantage of a rhetorical method of analysis. The research data includes interviews with four social workers describing the progress of a total of nine client processes in child welfare foster care. I study the modes of the social workers' speech and the descriptive factual speech of events and the ways in which these facts are produced. My research is based on the notion that different events and modes exist in certain ways, but descriptions of them vary. I apply discourse analysis by particularly focusing on ways of speech in which speakers produce facts and seek to convince the listener of the truthfulness and supportability of what they are telling, and to reinforce their own account.

In my study I pinpoint three discourses, which are institutionally regulated parenthood discourse, parenthood relationship discourse, and collaborative parenthood discourse. In the discourse of institutionally regulated parenthood, speech patterns describe that parenthood changes due to regulation directed towards it before the rest. Regulation defines practices during foster care, such as parent-child communication and meetings. Assessment of and expectations for change in parenthood are also central. In the parenthood relationship discourse, speech patterns and descriptions concern the parent-child relationship and the changes that occurred during foster care. Characteristic of the discourse are the ways of speech about how the parent-child relationship can become closer and stronger at it's best, while at the other extreme end of change is the complete disconnection of the relationship. The discourse of cooperative parenthood encompasses speech patterns describing cooperation between biological parents and social workers as fluent, but also as tense in different ways.

In social workers' speech patterns, parenthood during foster care is described as dynamic and variously changing. In institutional regulation, assessment of parenting is central and becomes more rigorous or lax due to the influence of various factors, often related to the parent's actions and parenthood. Alongside factors related to the parent's personal life situation and resources, institutional regulation can be seen to affect the parent-child relationship and the possibilities of parenthood. During foster care customership, expectations of cooperation and change are placed on parenthood. Parents need support in strengthening their parenthood and agency. Therefore, there is a timely need for developing parenthood work, related systematic practices and multidisciplinary cooperation in foster care. Focusing research on parents to highlight their voices and experiences is also important.

Key words: Child protection, custody, foster care, parenthood, discourse analysis, rhetorical analysis

The originality of this thesis has been checked using the Turnitin OriginalityCheck service.

Sisällys

1 JOHDANTO 1
2 NÄKÖKULMIA VANHEMMUUTEEN 3
2.1 Vanhemmuus käsitteenä ja instituutiona 3
2.2 Kulttuurisia odotuksia ja vaikutuksia vanhemmuuteen 5
2.3 Riittävän hyvä vanhemmuus 8
3 HUOSTAANOTTO JA VANHEMMUUS 10
3.1 Lastensuojelun yhteiskunnallinen paikka ja tehtävät 10
3.2 Huostaanoton ja sijaishuollon käsitteellisiä paikannuksia 12
3.3 Huostaanoton perusteiden arviointi ja sijaishuollon järjestäminen 15
3.4 Vanhemmuus osana lapsen tilanteen arviointia 18
3.5 Vanhemmuus sijaishuollon aikana 20
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS 24
4.1 Tutkimuksen lähtökohdat ja tutkimuskysymykset 24
4.2 Tutkimusaineiston kuvaus 24
4.3 Analyysimenetelmänä diskurssianalyysi 25
4.4 Tutkimuksen eettisyyden arviointi 27
5 VANHEMMUUDEN DISKURSSIT SIJAISHUOLLOSSA 29
5.1 Institutionaalisesti säädellyn vanhemmuuden diskurssi 29
5.2 Vanhemmuussuhdediskurssi 34
5.3 Yhteistyövanhemmuuden diskurssi 40
6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA 45
LÄHTEET 52

1 JOHDANTO

Pro gradu -opinnäytetyöni aiheena on vanhemmuus. Vanhemmuuden erityisyys on opinnäytetyötäni läpäisevä teema, sillä keskityn siinä vanhemmuuden tarkasteluun sijaishuollon kontekstissa, eli tilanteessa, jossa lapsi on huostaanoton myötä sijoitettu kodin ulkopuolelle. Vanhemmuutta voidaan luokitella muun muassa juridisesta, psykologisesta, sosiaalisesta ja biologisesta näkökulmasta (Kääriäinen 2008, 108–109). Työssäni vanhemmat ovat lapsen biologisia vanhempia. Opinnäytetyössäni kiinnostukseni kohdistuu siihen, millaisena biologinen vanhemmuus kuvautuu sijaishuollon kentällä sijaishuoltotyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden puheessa.

Huostaanottoa ja sijaishuoltoa koskevaa tutkimusta on tehty Suomessa verrattain niukasti (mm. Helavirta 2018, 189). Myös biologisesta vanhemmuudesta ja vanhempien kokemuksista sekä tuen tarpeista sijaishuollon aikana tiedetään vähän (mm. Hiltunen 2015, 9–10). Ottaen huomioon, kuinka merkittävää puuttumista lapsen huostaanotto tarkoittaa yksityisiin perhe- ja vanhemmuussuhteisiin, voi tämän todeta olevan yllättävää. Huostaanotto kosketti Suomessa vuoden 2020 aikana kaikkiaan 11 386 lasta ja heidän biologisia vanhempiaan. Luku tarkoittaa sitä, että noin 1,1 prosenttia väestön 1–17-vuotiaista lapsista oli sijoitettuna kodin ulkopuolella sijaishuollossa, joko perhe- tai laitoshoidossa. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2021.) Määrä ei ole vähäpätöinen.

Kokemukseni lastensuojelutyössä ovat saaneet minut pohtimaan biologisen vanhemman asemaa lapsen sijaishuollon aikaisessa työskentelyssä. Avohuollon työskentely kohdentuu tavallisesti vahvasti vanhemmuuden ja perheen vuorovaikutussuhteiden tutkimiseen ja tukemiseen, kun taas sijaishuollossa painopiste on lapsen tilanteen vakauttamisessa ja lapsen sijaishuoltopaikan kanssa tehtävässä yhteistyössä. Vanhemman asema työskentelyssä muuttuu merkittävästi siirryttäessä avohuollossa sijaishuoltoon. Kokemukseni mukaan vanhempi omine tuen tarpeineen jää työskentelyssä helposti taka-alalle. Näen tässä suuren ristiriidan, sillä sijaishuollon aikaiseen työskentelyyn kohdistuu paljon biologiseen vanhemmuuteen liittyviä juridishallinnollisia velvoitteita muun muassa perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen näkökulmasta. Lastensuojelulain 4 §:n mukaan ”sijaishuoltoa toteutettaessa on otettava lapsen edun mukaisella tavalla huomioon tavoite perheen jälleenyhdistämisestä”. Huostassapidon jatkamisen edellytyksiä on arvioitava säännöllisesti lapsen asiakassuunnitelman tarkistamisen yhteydessä, ja laki velvoittaa laatimaan myös lapsen biologiselle vanhemmalle erillisen asiakassuunnitelman, jossa sovitaan vanhemmuuden tukemiseksi tarvittavista

palveluista ja tukitoimista. (Lastensuojelulaki 417/2007, 47 §, 30 §.) Tätä ajatellen on selvää, että aktiivista vanhemmuustyöskentelyä lapsen biologisten vanhempien kanssa tulisi tehdä myös lapsen sijaishuollon aikana. Tarkoituksenmukaisen vanhemmuustyöskentelyn avulla pystyttäisiin mahdollisesti edistämään perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuuksia ja lyhentämään huostaanottojen kestoa. Tämä edellyttää sitä, että vanhemmuudesta sijaishuollon kontekstissa tiedetään enemmän. Tutkimuksen kohdistaminen sijaishuoltoon ja sen aikaiseen biologiseen vanhemmuuteen on tämän vuoksi tärkeää, ja opinnäytetyöni aihe on näin ollen paitsi yksilötasolla, myös yhteiskunnallisesti merkityksellinen.

Tutkielmani tavoitteena on tuottaa lisää tietoa siitä, millaisena sosiaalityöntekijät näkevät vanhemmuuden ja lapsen ja vanhemman suhteen sijaishuollon aikana. Näkökulmani on siinä, millaisia vanhemmuuteen liittyviä diskursseja sijaishuoltotyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden kielenkäytössä rakentuu. Tarkastelen myös sitä, millaisia muutoksia sosiaalityöntekijöiden puhetavat kuvaavat lapsen ja vanhemman suhteessa sijaishuollon aikana. Minulla ei ole ollut opinnäytetyön puitteissa mahdollisuutta saada tutkimuksen informanteiksi huostaanotettujen lasten biologisia vanhempia. Tämän vuoksi olen tarkastellut sijaishuollon aikaista vanhemmuutta välillisesti, sijaishuoltotyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden haastattelupuheen perusteella. Viranomaispuheen analysoiminen tuottaa työntekijänäkökulmasta tietoa paitsi vanhemmuudesta ja vanhemmuussuhteista, myös sijaishuoltotyön käytännöistä ja ajankohtaisista ilmiöistä.

Olen jakanut työni kuuteen lukuun. Johdantoluvun jälkeen, luvussa kaksi, paikannan erilaisia näkemyksiä vanhemmuuteen osana työni teoreettista taustoitusta. Luku koostuu vanhemmuuden käsitteellisestä ja institutionaalisesta määrittelystä sekä vanhemmuuden tarkastelusta ilmiönä, johon kohdistuu kulttuurisia odotuksia ja vaikutuksia. Luvussa kolme siirryn käsittelemään vanhemmuutta sijaishuollon kontekstissa. Luku alkaa lastensuojelun yhteiskunnallisen paikan ja tehtävien kuvaamisesta, minkä jälkeen keskityn huostaanoton ja sijaishuollon teoreettiseen määrittelyyn ja liitän vanhemmuuden käsitteen osaksi työni kontekstia. Luku neljä käsittää työni metodologisen osuuden esittelyn. Luku viisi on analyysiluku, jossa esittelen tutkimusaineistosta paikantamani kolme diskurssia, jotka ovat institutionaalisesti säädellyn vanhemmuuden diskurssi, vanhemmuussuhdediskurssi ja yhteistyövanhemmuuden diskurssi. Tekstini päättää kokoava johtopäätös- ja pohdintaluku kuusi.

2 NÄKÖKULMIA VANHEMMUUTEEN

2.1 Vanhemmuus käsitteenä ja instituutiona

Voidakseen luoda ymmärryksen vanhemmuuden erityisyydestä sijaishuollon kontekstissa, on hyvä tarkastella sitä, mitä vanhemmuus on universaalina käsitteenä ja kulttuurisena ilmiönä. Vanhemmuus on yhteiskunnan yleisten kasvatus- ja moraalisääntöjen sekä lainsäädännön määrittelemä instituutio, joka rakentuu perhesuhteissa. Vanhemmuus merkitsee ensisijaisesti vanhemman vastuuta lapsen kasvatuksesta ja tämän avuntarpeisiin vastaamisesta. (Värri 2000, 144–151; Pitkänen 2011, 19.) Vanhemmuus voidaan nähdä eräänlaisena muutosprosessina, jossa vanhemmuus muodostuu omanlaisekseen heijastellen vanhemman omaa historiaa, kokemuksia ja lapsuuden kiintymyssuhteita. Vanhempana olemisen ja vanhempana toimimisen mallien muodostumiseen vaikuttavat vanhemman yksilöllisten tekijöiden, kuten esimerkiksi iän, sukupuolen, luonteenpiirteiden ja perhetaustan ohella perheen sisäiset ja ulkoiset suhdeverkostot, joita ovat esimerkiksi vanhempien parisuhde, vanhemman ja lapsen välinen suhde, sisaruussuhteet sekä yhteisölliset suhteet. Kolmas vanhemmuuden olemukseen vaikuttava tekijä on kommunikaatio, jolla tarkoitetaan tässä yhteydessä paitsi perheen sisäisiä vuorovaikutussuhteita, myös perheen suhteita ympäröivään yhteiskuntaan. (Kääriäinen 2008, 109–110; Schmitt & Piha 2008, 10.)

Lainsäädännössä ja kansainvälisissä sopimuksissa säädetään lapsen vanhempien ja huoltajien ensisijaisesta lapsen hoito-, huolenpito- ja kasvatusvastuusta laajasti. Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien yleissopimuksen (60/1991) 18 artiklan mukaan vastuu lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä on ensisijaisesti lapsen vanhemmilla tai huoltajilla ja holhoojilla, ja lapsen edun tulee määrätä heidän toimintaansa. Lastensuojelulain (417/2007) 2 §:ssä puolestaan todetaan lapsen vanhemmilla ja huoltajilla olevan ensisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista, ja heidän tulee turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (190/2019) säädetyn mukaisesti. Lain lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta eli lapsenhuoltolain (190/2019; Räty 2019, 2) 1 §:n mukaan lapsen huollon tarkoituksena on lapsen tasapainoisen kasvun, kehityksen ja hyvinvoinnin turvaaminen lapsen yksilölliset tarpeet ja toiveet huomioon ottaen. Lapsi tarvitsee ymmärrystä, turvaa ja hellyyttä. Hänelle on annettava ikään ja kehitystasoon nähden turvallinen ja virikkeitä tarjoava kasvuympäristö, tarpeellinen valvonta ja huolenpito sekä taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Lapsen kasvua kohti iän mukaista vastuunottoa, itsenäisyyttä ja

aikuisuutta tukee tukea ja edistää. (Mt.) Lapsenhuoltolain 4 §:n mukaan lapsen huoltajan on turvattava lapsen edellä mainittujen oikeuksien toteutuminen. Viranomaisten velvollisuutena on tukea vanhempia heidän kasvatustehtävässään tarjoamalla tarkoituksenmukaista ja oikea-aikaista apua lapsen hyvinvoinnin turvaamiseksi (Araneva 2016, 172; Lastensuojelulaki 417/2007 2 §). Viranomaisten velvollisuudesta vanhemmuutta tukevien palveluiden järjestämisessä säädetään myös sosiaalihuoltolaissa (1301/2014, 10 §, 13 §).

Vanhemmuus on yleinen ja usein myös itsestään selvänä ja arkisena nähty rooli ja käsite. Kaikilla ihmisillä on vanhemmuuteen jonkinlainen suhde ja omakohtaisia kokemuksia, joiden kautta vanhemmuutta luonnehditaan. Vanhemmuus on moniulotteinen käsite, jota voidaan tarkastella paitsi yhteiskunnallisesta, taloudellisesta ja juridisesta, myös sosiaalisesta, biologisesta ja psykologisesta näkökulmasta. (Kääriäinen 2008, 108–109.) Juridinen ja biologinen vanhemmuus liittyvät lapsen syntyperään ja vanhemmuuden viralliseen vahvistamiseen (Väestöliitto 2021; Aaltola 2018), kun taas sosiaalinen ja psykologinen vanhemmuus viittaavat niin kutsuttuun arkivanhemmuuteen, jossa muulla kuin biologista sukua olevalla henkilöllä on vanhemmuuteen rinnastuva, emotionaalinen suhde lapsen kanssa (Ritala-Koskinen 2001, 32). Se, miten vanhemmuus ja vanhempana oleminen ymmärretään, on subjektiivista ja konteksti- ja kulttuurisidonnaista, eikä kahta täysin samanlaista vanhemmuuden toteuttamisen tapaa ole olemassa. Vanhemmuuteen sisältyy erilaisia rooleja ja olemisen tapoja, joihin liittyvät arvot ja normit määrittyvät kulloisessakin ajassa ja yhteiskunnassa sekä perheiden erilaisissa ja muuttuvissa elämäntilanteissa. Vanhemmuutta myös arvioidaan eri konteksteissa eri tavoin. Sen sijaan, että vanhemmuus olisi ajassamme enää selkeä ja yksiselitteinen kulttuurinen rooli lapsen biologisen äidin ja isän välillä, se on muotoutunut yhä vahvemmin joko keskenään tehtyjen tai ulkopuolisten tahojen vahvistamien sopimusten raamittamaksi neuvotelluksi käytännöksi. (Kääriäinen 2008, 108–109.)

Vaikka pyrin tutkielmassani lähestymään vanhemmuutta neutraalin universaalina ilmiönä ja välttämään vanhemmuuteen liittyvien sukupuolisidonnaisten käsitysten vahvistamista, lienee vanhemmuudesta puhuttaessa mahdotonta täysin ohittaa feminiinistä vanhemmuusdiskurssia, jonka mukaan vanhemmuuteen liitettävä lasten hoiva ja hoito on perinteisesti nähtynä naistapaista toimintaa (Närvi 2014, 42), johon kohdistuu edelleen erityisiä ohjaavia ja rajoittavia kulttuurisia odotuksia (Berg 2008, 22).Kristiina Berg (2008, 20) purkaa äitiyden kulttuurisia odotuksia koskevassa väitöstutkimuksessaan äitiyden käsitteen äitiyteen instituutiona ja äitiyteen henkilökohtaisena

kokemuksena. Hänen (mt.) mukaansa institutionaalinen äitiys viittaa lähestulkoon kaikissa yhteiskunnissa sosiaalisesti tunnistettuun, omat kulttuuriset sääntönsä ja laillisen statuksensa käsittävään äitiysinstituutioon, joka määrittelee äidin normein, roolein ja odotuksin. Institutionaaliseen äitiyteen liittyvät myös äitiyden ideologiat, jotka tuottavat esimerkiksi teoreettisten keskusteluiden kautta diskursiivista ymmärrystä äitiydestä pitäen yllä yleistä kansantajuista ymmärrystä oikeanlaisesta äitiydestä. Äitiys instituutiona ja henkilökohtaisena kokemuksena linkittyvät toisiinsa. (Mt.) Yksilölliset kokemukset saattavat olla ristiriidassa äitiysinstituution asettamiin vaatimuksiin, jotka äitiyttä rajaavina saattavat aiheettomasti tuottaa ongelmallisuuden ja ristiriitaisuuden kokemuksia äitiyteen (mt., ks. myös Vanhanen-Silvendoin 1996, 245–246).

Myös Johanna Närvi (2014, 101) toteaa, että vaikka Suomessa vanhemmuuden kysymyksiä tarkastellaan yhtäältä tasa-arvon ja jaetun vanhemmuuden kehyksissä, erityisesti äitiys on edelleen instituutio, johon kohdistuu vahvoja kulttuurisia käsityksiä ja odotuksia. Vallitsevassa vanhemmuuden kulttuurisessa ihanteessa painottuu edelleen lapsen ja äidin välisen kiintymyssuhteen ensisijaisuus erityisesti lapsen varhaisvuosien aikana (mt., 106). Johanna Hiitolan (2015, 252) mukaan sekä sosiaalityön että oikeuksien kuvauksissa vanhemmuus näyttäytyy edelleen sukupuolittuneena, ja sama ilmiö on tunnistettavissa sosiaalityön käytännöissä ja asiantuntija- ja tutkimuskirjallisuudessa laajemminkin. Sukupuolittuneen vanhemmuuden diskurssi on kuitenkin hiljalleen muuttumassa, ja vanhemmuuden roolit naisten ja miesten välillä nähdään 2000-luvulla aiempaa enemmän toistensa kaltaisina. Tasa-arvokehityksen myötä miesten hoivavastuu on laajentunut, ja myös taloudellinen huolenpito on useissa perheissä vanhempien yhteinen vastuualue sen sijaan, että siitä huolehtimisen nähtäisiin olevan itsestään selvänä isien tehtävä. (Eerola 2015, 417.) Petteri Eerolan (mt.) mukaan tämän päivän isyys kuvautuu aiempaa refleksiivisempänä elämänalueena, jossa miehet pohtivat laajasti omia isyyden vastuitaan ja roolejaan.

2.2 Kulttuurisia odotuksia ja vaikutuksia vanhemmuuteen

Vanhemmuuden ja lasten kasvattamisen tueksi saatavilla olevan tiedon määrä on nyky-yhteiskunnassa suurempi kuin koskaan aikaisemmin. Vanhemmuuden ideologia on muuttunut aikuiskeskeisestä lapsilähtöiseksi, ja viimeisimpänä tendenssinä voidaan tunnistaa talous- ja kulutusdeterminismistä nousevan kilpailu- ja tehokkuusajattelun mukaiset kasvatusihanteet. Niiden mukaisesti lasta tulee mahdollisimman varhaisesta alkaen kasvattaa niin, että hän saa optimaaliset edellytykset

yhteiskunnassa ja työelämässä pärjäämiseen ja voidakseen palvella yhteiskuntaa. (Kivelä 2016.) Vanhemmuuteen liittyvät ihanteet ovat kulttuurisidonnaisia, ja yhteiskunta instituutioineen asettaa osaltaan standardeja, jotka kehystävät sitä, kuinka yhteiskunnan jäsenten – tässä vanhempien – tulee toimia ja käyttäytyä, jotta edellytykset yhteiskunnan toimivuudelle toteutuvat. Yhteiskunnan nähdään olevan velvollinen puuttumaan kasvatukseen, jos vanhemmat eivät noudata yhteiskunnassa ja instituutioissa asetettuja kehyksiä. Ihanteiden muodostamiseen osallistuu vahvasti myös media. (Halonen ym. 2021, 306; Berg 2008, 35–37.)

Tiedonsaannin helppous tuo vanhemmuuden toteuttamiseen uudenlaista vastuuta ja luo vanhemmille painetta suorittaa vanhemmuutta tietyllä tavalla. Vanhemmuudesta onkin tullut ajassamme eräänlainen projektinomainen suorite, joka on aiempaa enemmän tarkkailun ja vaatimusten kohteena. Ihannevanhemmuuden vaatimuksia asetetaan vanhemmille ulkoapäin, mutta vanhemmat osallistuvat niiden luomiseen myös itse. Nykyvanhemmat kokevat, että yhteiskunnan odotukset vanhemmuudelle lähentelevät kaikkivoipaisuuden ideaalia, eikä pelkkä hyvä vanhemmuus ole enää riittävää. Yhteiskunnan koetaan edellyttävän vanhemmuudelta suorituskeskeisyyttä ja taloudellista menestymistä ja ihannoivan vanhempaa, joka paitsi urasuuntautunut, kouluttautunut, varakas ja aikaansaava, samanaikaisesti myös läsnä oleva ja epäitsekäs. (Terävä 2018; Halonen ym. 2021.)

Vanhemmuuteen kohdistuvat odotukset heijastelevat yhteiskunnallisia muutoksia myös laajemmassa mittakaavassa; hyvinvointiyhteiskunnan panosta perheiden yksityisen elämän alueella pyritään minimoimaan, jolloin vanhempien oma vastuu lasten kasvatuksesta ja vanhemmuudesta korostuvat (Kivelä 2016). Yksilökeskeisissä yhteiskunnissa paine itsenäiseen pärjäämiseen on kovempi kuin yhteisöllisissä kulttuureissa, joissa sukulais- ja muu lähiverkosto osallistuu lasten kasvattamiseen ja arjessa tukemiseen. Länsimaisiin kulttuuriarvoihin sisään rakentunut intensiivisen vanhemmuuden ihanne, täydellisyyden tavoittelu sekä suoritus- ja kilpailukeskeisyys voivat lisätä vanhempien kokemusta ulkoapäin tulevista epärealistisista odotuksista ja johtaa äärimmillään vanhempien uupumiseen. Uupumus puolestaan lisää vakavien ongelmien, kuten lasten kaltoinkohtelun ja lapsiin kohdistuvan väkivallan riskiä perheissä. (Sorkkila & Aunola 2019; Halonen ym. 2021.)

Sukupuolten tasa-arvon tukeminen ja edistäminen työ- ja perhe-elämän ja vanhemmuuden yhteen sovittamisessa on suomalaisen sosiaali- ja perhepolitiikan keskeinen tavoite (Närvi 2014, 35; Varjonen 2011, 9–10; Sosiaali- ja terveysministeriö 2013). Närvi (2014, 35–38; ks. myös Varjonen 2011;

Salmi 2006a; Jallinoja 2006) toteaa, että tästä huolimatta vanhemmuuteen liittyy jännite hoiva- ja työmarkkinatavoitteiden ja yksilöllisiä valintoja ja äitiyden erityistä roolia painottavan retoriikan välillä. Vaikka nykyvanhemmat näkevät jaetun vanhemmuuden idean kannatettavana, perheiden eri syistä johtuvat yksilölliset valinnat tarkoittavat edelleen sukupuolittuneita hoivaratkaisuja eli useimmiten sitä, että äidit jäävät kotiin hoitamaan lapsia ja isät käyttävät vanhempainvapaista ainoastaan oman kiintiönsä. Työnjaon taustalla ovat yhtäältä vanhempien sukupuolittuneet käsitykset omista vastuistaan äitinä ja isänä, mutta toisaalta myös vanhempien sosioekonominen asema, taloudellinen tilanne sekä työpaikkakohtaiset käytännöt kytkeytyvät perheiden sukupuolittuneisiin hoivavalintoihin. (Närvi 2014, 36; ks. myös Lammi-Taskula 2007.)

Hoivaisyyden kulttuurin vahvistumisesta ja sukupuolten välisen työnjaon tasoittumisesta huolimatta lasten hoito mielletään ideologisella tasolla edelleen helposti äitien hallitsemaksi alueeksi, jossa äideillä on tiedollinen kokonaisvastuu lasten kasvun tukemisesta. Naiset tekevät edelleen miehiä useammin perhesyistä johtuvia kompromisseja työelämässä, ja äitien intensiivinen hoitokokemus lapsen syntymän jälkeen saattaa vaikuttaa perheen hoivaratkaisuihin myös myöhemmässä vaiheessa. (Närvi 2014, 36; ks. myös Pääkkönen & Hanifi 2011; Alasuutari 2003.) Närvin (2014, 37) mukaan äitiyteen kohdistuu lähtökohtaisesti suurempia kulttuurisia odotuksia kuin isyyteen. Äitiys edellyttää naiselta entisestä toimijuudesta luopumista ja työelämään ja kokopäivävanhemmuuteen liittyvien valintojen tekemistä, kun taas miesten kohdalla isyys nähdään luonnollisena lisänä miehen aiemmalle toimijuudelle. Valintojen kriteeriksi asetetaan usein mielikuva ”lapsen parhaasta”. Kriittisen näkemyksen mukaan kulttuuriset ihanteet vanhempien työnjaosta ja vanhemmuuden toteuttamisesta peittyvät nykykeskustelussa helposti individualistista valinnanvapautta korostavan retoriikan alle. Julkisen sosiaalipolitiikan tukeman ihanteen ja sukupuolittuneiden hoivakäytäntöjen välinen ambivalenssi näyttäytyy julkisessa keskustelussa näennäisen sukupuolineutraalina puheena, vaikka edelleen vanhemmuuden normina on tietynlainen äitiysihanne. (Närvi 2014, 55; ks. myös Jallinoja 2006; Perälä-Littunen 2007.)

Sukupuolen ohella vanhemmuutta koskevat ihanteet liittyvät luokkaan. Närvi (2014, 106) puhuu keskiluokkaisen äitiyden ihanteesta, jolla hän tarkoittaa erityisesti äitiyden vaativuutta ja asiantuntijatiedon merkitystä painottavaa vanhemmuusideologiaa. Vanhemman tulee olla tiedollisesti valmistautunut ja hänellä tulee olla asiantuntijuutta pystyäkseen luomaan sopivan emotionaalisen suhteen lapseen. Keskiluokkainen vanhemmuus vaatii ajallista, emotionaalista ja älyllistä panostusta ja

arvostaa valmentautumista ja vanhemmuuteen liittyvän tiedon hankkimista. Keskiluokkainen vanhemmuusideologia eroaa näin työväenluokkaisen vanhemmuuden ideologiasta, jossa vanhemmuus nähdään perustuvan suurelta osin kokemukseen ja maalaisjärjen käyttöön. (Närvi 2014, 106; ks. myös Kelhä 2008; Hays 1996.)

2.3 Riittävän hyvä vanhemmuus

Riittävän hyvää vanhemmuutta ei voida määritellä yksiselitteisesti ja kaikenkattavasti, vaan se on sidoksissa tilanteeseen ja kontekstiin. Eri yhteisöjen ja yhteiskuntien välillä on eroja siinä, millaisena hyvä vanhemmuus nähdään. Hyvänä nähdyn vanhemmuuden erot eri yhteiskunnissa juontuvat kulttuurisista tarpeista, uskomuksista ja arvoista, jotka määrittävät sosialisaation päämääriä. Yhteiskunnan kulttuurinen malli ohjaa vanhemmuuteen liittyviä uskomuksia, teorioita ja käytäntöjä. (Lo Criccio ym. 2019, 1584–1585.) Myös perheiden yksilölliset elämäntilanteet ja olosuhteet sekä lapsen tarpeet vaikuttavat siihen, millaisen vanhemmuuden voidaan kulloisessakin tilanteessa nähdä turvaavan lapsen tasapainoisen kasvun ja kehityksen riittävällä tavalla. Vanhemmuus on moniulotteista ja se muodostuu erilaisista osa-alueista. Joidenkin osa-alueiden haasteista huolimatta vanhemmuus voi olla riittävän hyvää jollakin toisella osa-alueella. Oikea-aikaisten ja oikein kohdennettujen palveluiden avulla riittävän hyvä vanhemmuus voi toteutua myös tuettuna. (Puranen 2015, 42.)

Lapsen näkökulmasta riittävän hyvä vanhemmuus tarkoittaa lapsen psyykkisistä, fyysisistä, sosiaalisista ja emotionaalisista perustarpeista sekä kasvu- ja elinympäristön turvallisuudesta huolehtimista. Kasvuympäristön turvallisuuteen liittyvät vanhemman asettamat turvalliset, johdonmukaiset ja lapsen ikä- ja kehitystason huomioivat rajat. Hyvä vanhemmuus edellyttää lapsen näkökulmasta muun muassa lapsen ikätason mukaista hoivaa ja huolenpitoa sekä lapsen tunneilmaisuihin vastaamista. Lapsen tarpeisiin kuuluvat myös fysiologiset perustarpeet, kuten ravinnonsaanti, hygienia ja vaatetus sekä lepo ja liikunta. Lapsella on oltava elämässään luottamuksellisia ja vastavuoroisia sosiaalisia suhteita, joihin kuuluu paitsi turvallisia aikuisia, myös kaveri- ja vertaissuhteita. (Puranen 2015, 43.) Maria Grazia Lo Criccion ja kumppaneiden (2019, 1589–1595) mukaan avoin, rakkautta ja kontrollia tasapainoisesti sisältävä sekä arvostava suhde lapseen kuuluu myös hyvän vanhemmuuden piirteisiin. Hyvällä vanhemmalla on herkkyyttä lapsen tarpeille, ja hän kykenee asettumaan lapsen asemaan ja havainnoimaan ja ottamaan toiminnassaan huomioon lapsen ajatukset ja tunteet (mt.).

Vanhemmuuteen liittyvässä keskustelussa puhutaan usein mentalisaation käsitteestä ja vanhemman mentalisaatiokyvystä, jonka katsotaan yleisesti kuuluvan hyvään vanhemmuuteen. Vanhemman mentalisaatiokyvyllä tarkoitetaan vanhemman kykyä asettua lapsensa asemaan ja pohtia asioita lapsen näkökulmasta, tämän ajatus-, tunne- ja kokemusmaailmasta käsin sekä suhteessa vanhemman omiin kokemuksiin. Yksinkertaisimmillaan mentalisaatiossa on kyse tietoisten ja tiedostamattomien tunteiden ja ajatusten pohtimista itsessä ja lapsessa. Omien ajatusten ja tunteiden ajattelemisen ja kyseenalaistamisen kautta vanhemman on mahdollista tavoittaa lapsen tunteita, ajatuksia ja tarpeita ja antaa niille arvoa. Mentalisaatiokyky mahdollistaa myös tunteiden säätelyn vanhemman ja lapsen välisessä vuorovaikutuksessa. Mentalisaatiokyky alkaa kehittyä jo raskausaikana lapseen liittyvien mielikuvien kehittymisen ja vahvistumisen kautta. Vanhemman mentalisaatiokyvyllä on olennainen merkitys lapsen kiintymyssuhteen, perusturvallisuuden ja tunnesäätelyn kehittymisen sekä psyykkisen ja emotionaalisen kehityksen näkökulmasta. Mentalisaation myötä mahdollistuvat myös muut hyvän vanhemmuuden ja vuorovaikutuksen ominaisuudet ja edellytykset, kuten herkkyys lapsen viesteille, lapsen ja tämän tarpeiden oikein tulkitseminen, myönteinen kommunikaatio perheessä, kyky sietää ja säädellä stressiä sekä lapsen mahdollisuus kiintyä vanhempiinsa turvallisesti. (Kalland 2014, 26–33; Pajulo & Pyykkönen 2014, 142; Pajulo & Salo & Pyykkönen 2015, 1050–1057.)

Mentalisaatiokyvyssä on yksilöllisiä eroja, ja myös yksilön mentalisaatiokyky voi vaihdella tilanteittain. Puutteet mentalisaatiokyvyssä johtavat väärintulkintojen mahdollisuuden lisääntymiseen suhteessa omiin ja toisten henkilöiden mielenliikkeisiin ja tarkoitusperiin. Tämä puolestaan lisää vakavien ihmissuhdeongelmien ja sosiaalisten ongelmien riskiä. Psyykkisillä häiriöillä sekä päihteiden käytöllä on todettu olevan yhteys puutteelliseen mentalisaatiokykyyn. Myös muut kuormitustekijät, kuten väsymys, stressi tai kiihtyminen, vaikuttavat mentalisaatiokykyyn kielteisesti joko hetkellisesti tai pitkäkestoisesti. Vanhemmuudessa mentalisaatiokyvyn häiriöstä tai puutteesta johtuvat väärintulkinnat vaikuttavat haitallisesti paitsi vanhemman käsitykseen lapsesta, myös vanhemman käsitykseen itsestään vanhempana. Lapsen kokemusmaailman ohittaminen ja tulkinnan vääristymät puolestaan jättävät lapsen yksin tunnekokemuksensa kanssa, jolloin lapsi ei saa vanhemmalta tarvitsemaansa apua tunnesäätelyynsä. (Kalland 2014, 34–35.) Pahimmillaan mentalisaatiokyvyn puutteet voivat johtaa kiintymyssuhteen häiriöihin, kuten välttelevään, organisoimattomaan, ristiriitaiseen tai turvattomaan kiintymyssuhteeseen (Kauppi & Takalo 2014, 18–19.)

3 HUOSTAANOTTO JA VANHEMMUUS

3.1 Lastensuojelun yhteiskunnallinen paikka ja tehtävät

Kunnallisen sosiaalihuollon velvollisuudesta lapsen terveyden ja kehityksen turvaamisessa ja vanhemmuuden tukemisessa säädetään sekä sosiaalihuoltolaissa (1301/2014) että lastensuojelulaissa (417/2007). Sosiaalihuoltolaki on yleislaki, jota sovelletaan sosiaalihuollon erityislain, kuten lastensuojelulain, rinnalla ja sitä täydentäen. (Araneva 2016, 39–42.) Lapsen terveyttä ja kehitystä koskevan velvoitteen sisällyttäminen sosiaalihuoltolakiin vuodesta 2015 alkaen on merkinnyt muutosta perustason palveluiden ja korjaavien erityispalveluiden painopisteessä. Sosiaalihuoltolakiuudistuksen tavoitteena on ollut vahvistaa sen nojalla myönnettävien ehkäisevien palveluiden ja yleisten perustason palveluiden osuutta lapsen terveyttä ja kehitystä edistävissä ja tukevissa palveluissa ja vähentää lastensuojelulain mukaisten lastensuojelutoimien tarvetta. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että lapsella ja hänen perheellään on oikeus saada tarvitsemiaan hyvinvointia tukevia sekä lapsen terveyden ja kehityksen kannalta välttämättömiä sosiaalihuollon palveluita myös ilman lastensuojelun asiakkuutta. Kunnan on järjestettävä tuen tarpeisiin vastaavina sosiaalihuoltolain mukaisina palveluina muun muassa sosiaalityötä ja -ohjausta, sosiaalista kuntoutusta, kotipalvelua, perhetyötä, kasvatus- ja perheneuvontaa sekä päihde- ja mielenterveystyötä. Sosiaalihuoltolain perusteella järjestettävät sosiaalipalvelut ovat osa kunnan järjestämää ehkäisevää lastensuojelua. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2017, 50–51; Räty 2019, 23–24; Araneva 2016, 38.) Ehkäisevään lastensuojeluun kuuluvat myös muun muassa opetuksessa, nuorisotyössä, varhaiskasvatuksessa sekä äitiys- ja lastenneuvolassa annettava tuki (Räty 2019, 4–5). Ehkäisevän lastensuojelun tarkoituksena on estää lapsen terveyden ja kehityksen kannalta negatiivisen tilanteen kärjistyminen ja lapsen terveyden ja kehityksen vaarantuminen riittävän varhaisessa vaiheessa aloitetun tuen avulla (Araneva 2016, 39).

Lastensuojelulain tarkoituksena on turvata lapsen keskeisten oikeuksien eli turvallisen kasvuympäristön, tasapainoisen ja monipuolisen kehityksen sekä lapsen erityisen suojelun toteutuminen (Lastensuojelulaki 417/2007 1§; Saastamoinen 2016, 50). Lastensuojelun palvelut eroavat sosiaalihuollon yleisistä palveluista ja muista ehkäisevistä peruspalveluista ensinnäkin siksi, että niiden tarjoaminen edellyttää perheen omaa tai muiden viranomaisten aktiivisuutta ja aloitteellisuutta. Lastensuojelu toimii lapsen ja perheen perusarjen ulkopuolella, jolloin tieto lastensuojelun tarpeessa

olevasta lapsesta tulee lastensuojeluviranomaisille perheen omasta aloitteesta, muilta viranomaisilta tai näiden tahojen yhteistyönä. Toisekseen se eroaa muista sosiaalihuollon palveluista siihen liittyvän vallan ulottuvuuden vuoksi. Lastensuojelulla on tietyissä tilanteissa velvollisuus puuttua lapsen ja perheen yksityiselämän alueelle myös vastoin heidän tahtoaan. (Saastamoinen 2016, 51.) Kati Saastamoinen (mt., 35) huomauttaa, että julkisen vallan puuttuminen yksityiseen perhe-elämään on oltava poikkeuksellinen ja viimesijainen keino tilanteissa, joissa lapsen oikeuksien toteutumista ei ole muilla keinoin mahdollista turvata ja kun laki puuttumisen sallii.

Lastensuojelun palveluiden ja tukitoimien tarkoituksena on torjua lapsen terveydelle tai kehitykselle johtuvaa vaaraa tai vaarantumisen riskiä, korjata lapsen terveydelle tai kehitykselle jo aiheutuneita vahinkoja sekä ehkäistä vaaraa aiheuttavien tekijöiden uusiutumista lapsen elämässä (Araneva 2016, 159). Saastamoinen (2016, 34) lisää, että lastensuojelun velvollisuutena on tukea lapsen vanhempia ja huoltajia lapsen huolenpidossa ja kasvatuksessa, ja sen palveluiden ja tukitoimien ensisijaisena tarkoituksena on vahvistaa huoltajien ymmärrystä lapsen tarpeista ja niihin vastaamisesta. Saastamoinen (mt., 50; ks. myös Hallituksen esitys 252/2006 vp) toteaa, että vaikka lastensuojelun tarkoituksena on lapsen oikeuksien turvaaminen, pelkästään lastensuojelulain ja lastensuojelun keinoin tämä ei ole mahdollista. Hän (2016, 50) painottaakin muun lainsäädännön, viranomaisten ja laajemmin koko yhteiskunnan roolia ja tehtävää lapsen oikeuksien turvaamisessa.

Lapsen terveydelle tai kehitykselle aiheutuvat vaarat voivat johtua joko lapsen kasvuolosuhteista tai tämän omasta käyttäytymisestä. Lapselle ja hänen perheelleen tarjottavat lastensuojelun palvelut ja tukitoimet perustuvat lastensuojelulakiin ja ne tulevat kyseeseen tilanteissa, joissa lapsen hyvinvoinnista ensisijaisesti vastaava henkilö ei pysty vastaamaan lapsen hoidosta, huolenpidosta ja kasvatuksesta riittävällä, lapsen edun ja tarpeiden edellyttämällä tavalla. (Araneva 2016, 159.) Lapsen lastensuojelun tarve voi tulla esiin sosiaalihuoltolain 36§:n mukaisen palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä. Lapsen lastensuojeluasiakkuus alkaa, jos lapselle ja hänen perheelleen järjestetään lastensuojelun avohuollon tukitoimia tai palveluita palvelutarpeen arvioinnin aikana. Kiireelliset lastensuojelutoimenpiteet käynnistävät lastensuojeluasiakkuuden välittömästi, vaikka palvelutarpeen arviointi olisi kesken tai sitä ei olisi aloitettu. Lapsen ja perheen lastensuojelulain mukaisten palveluiden ja asiakkuuden tarve voi aiheutua siitä, että tuen tarpeisiin ei pystytä vastaamaan perustason sosiaalipalveluilla. Peruspalveluiden riittämättömyys voi johtua paitsi useammasta samanaikaisesta tuen tarpeesta tai yksittäisen tuen tarpeen luonteesta, myös siitä, että peruspalvelut ovat

riittämättömiä torjumaan tai korjaamaan tuen tarpeesta aiheutuvia negatiivisia vaikutuksia lapsen terveydelle tai kehitykselle. Lastensuojeluasiakkuus voidaan arvioida tarpeelliseksi myös tilanteessa, jossa perhe kieltäytyy vastaanottamasta tarjottua tukea tai ei tunnista omaa tuen tarvettaan. (Araneva 2016, 159–161, 165.)

Suomalaisessa lastensuojelussa keskeisenä periaatteena on avohuollon tukitoimien ensisijaisuus. Avohuollon tukitoimilla tarkoitetaan pääasiassa kotiin annettavaa psykososiaalista tukea ja palveluita, joilla lasta ja vanhempia tuetaan heidän luonnollisessa ja jokapäiväisessä arjen ympäristössään. (Araneva 2016, 178; Pösö & Huhtanen 2016, 19.) Lastensuojelun avohuollon tukitoimien ensisijaisuus ilmentää käytännössä sosiaalihuoltoa ohjaava pienimmän tehokkaan tai lievimmän riittävän puuttumisen periaatetta eli niin sanottua suhteellisuusperiaatetta. Tällä tarkoitetaan sitä, että viranomaisen käyttämien toimenpiteiden tulee olla oikein suhteutettuja auttamisen tavoitteisiin ja päämääriin nähden. Tavoitteena on löytää sellaiset auttamisen keinot, joilla asetettuihin tavoitteisiin on mahdollista päästä mahdollisimman vähäisellä lapsen ja perheen autonomiaan ja yksityisyyteen puuttumisella. (Araneva 2016, 178; STM 2019, 15; Räty 2019, 11.) Mirjam Aranevan (2016, 178–179) mukaan avohuollon ensisijaisuuden periaate syrjäytyy kuitenkin tilanteissa, joissa lapsen etu sitä edellyttää. Se ei saa myöskään olla esteenä lapsen sijaishuollon järjestämiselle silloin kun arvioidaan, että avohuollon tukitoimilla ei pystytä kohtuullisessa ajassa saavuttamaan lapsen kehityksen ja terveyden kannalta riittäviä ja pysyviä muutoksia lapsen olosuhteissa (mt.).

3.2 Huostaanoton ja sijaishuollon käsitteellisiä paikannuksia

Tarja Pösön (2018, 9–10) mukaan lapsen huostaanottoa voidaan tarkastella paitsi institutionaalisena laki- ja palvelujärjestelmämäärityksenä ja ammatillisena toimintana, myös kokemuksena ja kulttuurisena esityksenä. Institutionaalisessa näkökulmassa painottuu huostaanoton kiinnittyminen palvelujärjestelmään, jolloin lainsäädännön ja järjestelmän voidaan nähdä määrittävän huostaanottoa ja siihen kuuluvaa päätöksentekoa. Asiantuntijuusnäkökulma puolestaan lähestyy huostaanottoa ammattilaisten tekemänä toimintana, jolla tarkoitetaan esimerkiksi päätösten ja suunnitelmien tekemistä, perheiden tukemista ja arjen jakamista huostaanotetun lapsen kanssa. Kokemuksellinen näkökulma tarkastelee huostaanottoa elettynä ja koettuna tapahtumana, jolloin sen keskeisinä kuvaajina ovat huostaanotetut lapset, heidän vanhempansa ja muut läheisverkostoon kuuluvat henkilöt. Media ja kulttuuri rakentavat osaltaan huostaanoton kuvaa ja tuottavat siihen liittyviä esityksiä.

Kulttuuriset esitykset ohjaavat suoraan ja välillisesti niin ihmisten käsityksiä huostaanotosta kuin myös lastensuojelun asianosaisia ja päätöksentekijöitä. Huostaanottoteeman kulttuurinen näkyvyys saa perustelunsa lasten ja vanhempien suhteen yleisinhimillisestä kiinnostavuudesta ja askarruttavuudesta sekä median kohdistamasta huomiosta myös julkisen vallan rooliin huostaanotosta puhuttaessa. (Pösö 2018, 9–11.)

Huostaanotto on julkisen vallan päätös ja interventio yksityisiin perhe- ja vanhemmuussuhteisiin. Lapsen huostaanottoon ryhdytään tilanteissa, joissa vanhemmat eivät pysty vastaamaan lapsen hoidosta ja kasvatuksesta yhteiskunnassa hyväksyttynä pidetyllä tavalla ja joissa lapsen kasvun ja kehityksen arvioidaan vaarantuvan vakavasti. (Pösö 2018, 11.) Huostaanotto on lastensuojelun toimenpiteistä vahvimmin yksilön oikeuksiin kohdentuva interventio, joka samanaikaisesti sekä rajoittaa että edistää osaa perus- ja ihmisoikeuksista. Huostaanotolla puututaan muun muassa perustuslailla (731/1999) suojattuun itsemääräämisoikeuteen, oikeuteen elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, liikkumisvapauteen sekä yksityis- ja perhe-elämän suojaan. Sillä puututaan myös lapsen oikeuteen elää yhdessä vanhempansa kanssa, mikä on turvattu YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 9 artiklan 1 kohdassa. Toisaalta lapsen huostaanotto ja sijaishuoltoon sijoittaminen ovat viimesijaisia keinoja turvata muun muassa lapsen oikeus välttämättömään ja erityiseen suojeluun, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä turvalliseen kasvuympäristöön. (Araneva 2016, 279–280.) Lapsen edun ja oikeuksien edistämisen tavoite liittää huostaanottoon vahvan normatiivisen ja puolueellisen luonteen. Vanhempien etu, intressit ja tarpeet ovat toissijaisia lapsen etuun ja oikeuksiin nähden, joskaan lapsen edun erottaminen vanhempien pyyteistä ei ole useinkaan ongelmatonta. (Pösö 2018, 12–13.) Lapsen edun arviointiin liittyy huostaanottoon liittyvässä päätöksenteossa myös tiettyä spekulatiivisuutta ja epävarmuutta; huostaanottoa tehtäessä lapsen edun arviointi on ennakointia ja todennäköisyyteen pohjautuvaa näkemystä siitä, mitä sijaishuolto tulee olemaan ja miten se palvelee juuri kyseessä olevan lapsen etua. Arvioinnissa ovat tulevaisuuden ennakoinnin lisäksi läsnä lapsen ja perheen historia sekä nykyhetki. (Pösö 2018, 12–13, 16; Korpinen & Pösö 2021.)

Huostaanotto päätöksenä pitää sisällään erityisen juridisen orientaation, sillä se on vahvasti lainsäädännön ja hallinnon säätelemä ja ohjaama kohta lastensuojelussa. Huostaanotto päätöksenä viittaa ensinnäkin itse huostaanottopäätökseen, jota edeltää huostaanoton valmistelu ja jonka toimeenpanon seurauksena lapsi otetaan huostaan ja sijoitetaan sijaishuoltoon. Sijaishuollolla tarkoitetaan

lastensuojelun kontekstissa kiireellisesti sijoitetun, huostaanotetun tai väliaikaismääräyksen perusteella sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. (Araneva 2016, 302.) Varsinaiseen huostaanottopäätökseen sisältyen merkittävä päätös koskee lapsen sijaishuollon järjestämisen muotoa. Toisekseen huostaanotto päätöksenä käsittää sijaishuollon aikaisen prosessin, joka seuraa huostaanottopäätöstä. Myös tässä vaiheessa tehdään merkittäviä päätöksiä muun muassa lapsen ja vanhemman yhteydenpitoon sekä lapsen arkeen liittyen. (Pösö 2018, 13–21.)

Tarkasteltaessa huostaanottoa päätöksenteon näkökulmasta on myös syytä määritellä käsitteet suostumukseen perustuva ja tahdonvastainen eli pakkoon perustuva huostaanotto. Hallinnollisesta näkökulmasta käsitteiden ero paikantuu siihen, mikä taho tekee päätöksen huostaanotosta. Suostumukseen perustuvassa huostaanotossa huostaanottoa koskevaa päätösvaltaa käyttää kunnan sosiaalihuollon johtavassa asemassa oleva viranhaltija, jonka tehtäviin päätöksenteko kunnassa kuuluu, kun taas tahdonvastaisessa huostaanotossa päätöksenteko kuuluu hallintotuomioistuimelle. Tahdonvastaiseen huostaanottoon päädytään, jos joku asianosaisista − 12 vuotta täyttänyt lapsi tai hänen huoltajansa − ilmaisee vastustuksensa huostaanottoon. Huostaanoton juridiset vaikutukset lapselle ja huoltajille ovat kuitenkin päätöksentekijästä riippumatta samat. Merkittävin huostaanoton oikeusvaikutus on se, että sillä puututaan lapsen ja huoltajan väliseen juridiseen suhteeseen, mikä tarkoittaa käytännössä huoltajan oikeuksien ja valtuuksien vähenemistä suhteessa lapseen. (Pösö 2018, 18–19; Huhtanen 2018, 35–38.)

Huostaanotto voidaan käsittää myös psykososiaalisena interventiona. Huostaanotolla on hoidollinen, kasvatuksellinen ja kuntouttava ulottuvuus, kun sitä tarkastellaan lapsen sijaishuoltoon sijoittamisen näkökulmasta. (Pösö 2018, 21.) Huostaanoton myötä lapsen arki siirtyy sijaishuoltoon eli niin sanottuun julkiseen kotiin, jossa muut kuin lapsen vanhemmat huolehtivat lapsen hoidosta, kasvatuksesta ja arjen sujumisesta (Pösö 2018, 21; Laakso & Enroos 2016, 506). Sijaishuollon tavoitteena on mahdollistaa lapselle arki ja olosuhteet, joissa lapsella on paremmat edellytyksen tasapainoiseen kasvuun ja kehitykseen kuin ilman päätöstä huostaanotosta. Pösön (2018, 21) mukaan ne asiat, joiden vuoksi lapsen huostaanotto on tullut tarpeelliseksi, ovat sijaishuoltotyön kohteena silloin, kun sitä tarkastellaan psykososiaalisen intervention näkökulmasta. Sijaishuolto ja julkinen koti eivät useinkaan yksin ole riittäviä mahdollistamaan lapselle kokemuksia, joiden avulla ennen huostaanottoa koettu muuttuu ymmärrettäväksi ja koetun jättämät jäljet korjaantuvat. Lapsen tarpeiden mukaisena toteutuakseen sijaishuolto tarvitseekin tavallisesti toimintansa tueksi erilaisia

lapselle suunnattuja palveluita, joiden avulla lapsen kokemukset voivat tulla työstetyiksi. Huostaanotto ja sijaishuolto määrittyvät näin ollen instituutioiksi, joilla on myös terapeuttinen rooli ja tehtävä. (Mt.)

3.3 Huostaanoton perusteiden arviointi ja sijaishuollon järjestäminen

Lastensuojelulain (417/2007) 40 §:ssä lapsen huostaanoton syyt jaotellaan lapsen kasvuolosuhteisiin ja lapsen käyttäytymiseen liittyviin syihin. Sen mukaan ”lapsi on otettava kunnan sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen huostaan ja hänelle on järjestettävä sijaishuolto tilanteessa, jossa

1) puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä
   tai
2) lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään” (Lastensuojelulaki 40 §).

Lastensuojelulain 40 §:n toisessa momentissa säädetään lisäksi avohuollon tukitoimiin ja lapsen etuun liittyvistä huostaanoton edellytyksistä. Huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen ”voidaan kuitenkin ryhtyä vain, jos

1) 7 luvussa tarkoitetut toimet eivät olisi lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia tai mahdollisia taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi
   ja
2) sijaishuollon arvioidaan olevan 4 §:n mukaisesti lapsen edun mukaista” (Lastensuojelulaki 40 §).

Huostaanotto on lain kirjaimen mukaisesti lastensuojelun viimesijainen toimenpide lapsen kehityksen ja terveyden turvaamiseksi. Huostaanoton syyperuste on käsitteenä kaksiosainen, ja se muodostuu syystä ja syyn vaikutuksesta lapsen terveydelle ja kehitykselle. Huostaanoton syiden olemassaolo ei itsessään velvoita huostaanottoon, jos niiden ei osoiteta vaarantavan tai uhkaavan vaarantaa lapsen kehitystä tai terveyttä. Syy-yhteys lapsen huolenpidon puutteiden, muun

kasvuolosuhteiden tai lapsen oman käyttäytymisen lapsen terveydelle tai kehitykselle aiheuttaman vakavan vaaran tai sen uhan välillä osoitetaan arki- ja tutkimustiedon ja muiden, riittävän laajojen, monialaisten ja monipuolisten selvitysten avulla. Arvioitaessa lapsen kasvuolosuhteeseen liittyvän tekijän vaikutusta lapsen kehitykseen tai terveyteen, tulee käytettävissä olevaa tietoa suhteuttaa lapsen yksilöllisiin ominaisuuksiin ja tämän iän ja kehitystason mukaisiin tarpeisiin. Arvioinnin tulee olla objektiivista, ja siinä tulee huomioida myös perheen yksilöllinen tapa toimia ja kommunikoida. Arvioinnissa tulee perustellusti osoittaa myös avohuollon tukitoimien sopimattomuus, riittämättömyys tai mahdottomuus sekä se, että huostaanotto ja sijaishuoltoon sijoittaminen on lapsen edun mukainen ratkaisu, jonka avulla voidaan vastata tämän tuen tarpeisiin paremmin kuin tilanteessa, jossa lapsen asuminen jatkuisi kotona. (Araneva 2016, 282–284; Räty 2019, 366, 373, 376.) Avohuollon tukitoimien riittämättömyydellä viitataan tilanteeseen, jossa avohuollon tukitoimia ja palveluita on ollut käytössä, mutta niillä ei ole pystytty kohtuullisessa ajassa aikaansaamaan riittävää muutosta lapsen ja perheen tilanteeseen. Avohuollon tukitoimet ovat puolestaan mahdottomia, jos lapsi tai vanhemmat vastustavat niiden järjestämistä. Avohuollon tukitoimet ovat sopimattomia, jos arvioidaan, että lasta ei voida niiden avulla auttaa. Kyse on tällöin tavallisesti vakavasta kaltoinkohtelusta tai pienen lapsen jatkuvan hoidon ja huolenpidon tarpeesta, johon ei pystytä avohuollon tukitoimilla vastaamaan. (Räty 2019, 373.)

Vakavat puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteesta aiheutuvat vaarat tai niiden uhat voivat johtua lapsen hoidosta vastuussa olevan henkilön, useimmiten vanhemman, aktiivisesta toiminnasta, kuten lapseen kohdistuvasta fyysisestä ja/tai henkisestä kaltoinkohtelusta tai huolenpidon laiminlyönnistä. Vaara tai sen uhka voi aiheutua myös lapsen hoidosta vastaavan henkilön fyysisestä tai psyykkisestä sairaudesta tai kognitiivista toimintakykyä alentavasta kehitysviiveestä tai -vammasta. Myös lapsen hoidosta vastaavan henkilön runsas päihteidenkäyttö vaarantaa lapsen edun ja tarpeiden mukaisen hoidon ja huolenpidon toteutumisen. Huolenpidon ja kasvuolosuhteiden vakavat puutteet voivat johtua myös esimerkiksi liian ankarasta tai sallivasta kasvatustavasta tai useamman edellä mainitun syys ilmenemisestä samanaikaisesti. Lapsen omaan käyttäytymiseen liittyvät huostaanoton syyt tarkoittavat käytännössä lapsen päihteiden käyttöä, rikollisuutta tai muuta näihin rinnastettavaa toimintaa, josta aiheutuu hänen kehitykselleen ja terveydelleen vakavaa vaaraa tai haittaa. (Araneva 2016, 282–283.)

Huostaanoton kriteerien täyttymistä koskeva harkintavalta on suomalaisessa lastensuojelujärjestelmässä osoitettu ensi vaiheessa lastensuojelussa työskenteleville sosiaalityöntekijöille. Sosiaalityöntekijät, ensisijaisesti lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä yhteistyössä toisen sosiaalityöntekijän kanssa, tekevät huostaanottopäätöksentekoon liittyvän valmistelutyön, jonka aloittaminen riippuu sosiaalityöntekijöiden harkinnasta. Sosiaalityöntekijöiden asiantuntemusta täydennetään moniammatillisella näkemyksellä. Tällä tarkoitetaan tarvittavilta tahoilta pyydettäviä, lapsen tilannetta koskevia lausuntoja ja selvityksiä. Myös lapsen ja hänen läheisverkostonsa näkemystä huostaanoton tarpeellisuudesta tulee kuulla. Näiden ja muiden lainsäädännön edellyttämien periaatteiden ja toimintaohjeiden tarkoituksena on varmistaa huostaanottoon liittyvän harkinnan alueen testauttaminen mahdollisimman laajasti. (Pösö 2018, 15–16.) Pösö (2018, 16; ks. myös Berrick ym. 2016a) puhuu horisontaalisesta varmistamisesta, jolla tarkoitetaan sekä asianosaisten ja lapsen muun läheisverkoston että ammattilais- ja viranomaisverkoston näkemysten huomioon ottamista harkintaa ja arviointia tehtäessä.

Ennen lapsen sijoittamista tulee selvittää lapsen muiden läheisten henkilöiden tai sukulaisten mahdollisuus ottaa lapsi luokseen asumaan tai osallistua muulla tavoin lapsen tukemiseen. Sukulais- ja läheisverkoston kartoittaminen kuuluu osana lapsen tilanteen selvittämiseen aina, kun lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle harkitaan. Selvittäminen ei kuitenkaan velvoita sijoittamaan lasta ensisijaisesti läheisverkostoon, jos muun vaihtoehdon arvioidaan toteuttavan lapsen etua paremmin. (Araneva 2016, 288–289.)

Niin sijaishuollon järjestämisen tavan kuin sijaishuoltopaikan valinnassa tärkein huomioon otettava kriteeri on lapsen etu. Sijaishuoltopaikan valinnassa huomioon otettavia asioita ovat huostaanoton syyperusteet sekä lapsen yksilölliset fyysiset, psyykkiset, sosiaaliset ja emotionaaliset tuen tarpeet. Sisaruussuhteiden ja muiden tärkeiden ihmissuhteiden ja hoidon jatkuvuus ovat niin ikään tärkeitä huomioon otettavia seikkoja. Hoidon jatkuvuudella tarkoitetaan sitä, että huostaanotosta huolimatta lapsella tulee olla mahdollisuus huostaanottoa edeltäneisiin pysyviin ihmissuhteisiin ja tuttuun kasvuympäristöön, eikä yhteys biologiseen perheeseen ja sukuun saa katketa huostaanotosta tai sijaishuollosta aiheutuvasta syystä. Myös lapsen kielellinen, kulttuurinen ja vakaumuksellinen tausta tulee huomioida sijaishuoltopaikan valinnassa mahdollisuuksien mukaan. (Araneva 2016, 304–305.)

Perhehoito on ensisijainen lapsen sijaishuollon järjestämisen tapa. Perhehoidolla tarkoitetaan huostaanotetun lapsen hoidon ja huolenpidon järjestämistä perhehoitajan yksityiskodissa. Perhehoidon ensisijaisuuden perusteluna on se, että sijaisperheellä katsotaan olevan laitosta paremmat mahdollisuudet tarjota lapselle pysyviä ihmissuhteita. Se on myös kustannuksiltaan laitoshoitoa edullisempi ratkaisu. Laitoshuoltoa järjestetään tilanteissa, joissa arvioidaan, että lapsen edun mukaista sijaishuoltoa ei ole mahdollista riittävien tukitoimien avulla järjestää perhehoidossa. (Araneva 2016, 302–305.) Laitoshuoltoa tarjoavat valtion, kuntien, kuntayhtymien ja lisääntyvissä määrin yksityisten palveluntuottajien ylläpitämät lastenkodit, nuorisokodit ja koulukodit. Sijaishuollon palveluja tuottavat myös perhe- ja laitoshoidon väliselle alueelle paikantuvat ammatilliset perhekodit. (Araneva 2016, 304; Enroos 2018, 226–227; Pösö 2004, 206.)

3.4 Vanhemmuus osana lapsen tilanteen arviointia

Vanhemmuuteen liittyvien vastuiden kysymyksiä käsitellään lastensuojelun ammattikäytännöissä paljon. Miia Pitkäsen (2011, 18) mukaan erityisesti lapsen oikeus vanhempiinsa, aikuisen huolenpitoon, kasvatukseen ja hoivaan liittää lastensuojeluun tarpeen puhua vanhemmuuden vastuullisuudesta korostetusti. Lastensuojelun kontekstissa vanhemmuuteen kytkeytyy vahvasti lapsen edun käsite, jolloin vanhemmuus on erityisen institutionaalisen arvioinnin kohteena hyvän ja riittämättömän vanhemmuuden näkökulmasta (Vierula 2018, 264).

Lapsen etu on lastensuojelutyötä ohjaava keskeinen eettinen ja juridinen periaate. Aranevan (2016, 10) mukaan lapsen edun käsite koostuu kolmesta osa-alueesta. Se on ensinnäkin suoraan sovellettavaa aineellista ja sisällöllistä oikeutta, jolla tarkoitetaan lapsen edun ensisijaisuutta kaikessa lapsen tilannetta koskevassa harkinnassa ja päätöksenteossa. Lapsen etu tulkintaperiaatteena tarkoittaa puolestaan sitä, että tilanteissa, joissa lakia voidaan tulkita useammalla tavalla, tulee valita parhaiten lapsen etua toteuttava tapa. Kolmanneksi lapsen etu on menettelytapa, jonka mukaan lasta koskevassa päätöksenteossa tulee arvioida päätöksen mahdollisia myönteisiä tai kielteisiä vaikutuksia lapseen. Lapsen edun tunnistaminen ja arviointi edellyttävät punnintaa ja erilaisten vaihtoehtojen ja ratkaisujen vaikutusten arviointia lapsen yksilöllisessä tilanteessa. Lapsen edun arvioinnissa tulee ottaa huomioon lasta koskevat erityisolosuhteet, kuten lapsen ikä, sukupuoli, kehitystaso, kokemukset, sosiaalinen ja kulttuurinen elinympäristö, vähemmistöryhmään kuuluminen tai fyysinen, kehityksellinen tai muu vamma. Lapsen etu on joustava ja monimutkainen käsite, jonka sisältö

määrittyy tapauskohtaisesti ja joka tulee sopeuttaa ja määritellä yksilöllisesti lapsen tilanne, olosuhteet ja tarpeet huomioon ottaen. (Araneva 2016, 10–11; Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 14.)

Länsimaisissa lastensuojelujärjestelmissä vallitsee yhteisesti jaettu näkemys siitä, että vanhemmuuden arvioinnissa on kyse sen arvioimisesta, millainen vanhemmuus on riittävää tietylle lapselle tämän erityisessä ja yksilöllisessä tilanteessa (Jaakola 2020, 37; ks. myös Horwath 2007a, 11). Tästä arvioinnin universaalista lähtökohdasta huolimatta eri maiden välillä on kulttuurisia eroja siinä, painotetaanko arvioinnissa lapsen ja perheen tukemista vai kontrollia sekä siinä, ovatko arvioinnin keskiössä lapseen kohdistuvat riskit vai lapsen tarpeet. Arvioinnin arvolähtökohdat voivat erota toisistaan myös perheen yksityisyyden suojaa, vanhempien oikeuksia ja lapsen etua koskevissa painotuksissa. Eroja voidaan tunnistaa myös siinä, keskitytäänkö arvioinnissa lasta ja perhettä koskevan riskin tai ongelman identifioimiseen, vai pyritäänkö siinä muodostamaan kokonaisvaltainen ymmärrys lapsen tilanteesta. (Jaakola 2020, 37; ks. myös Helm 2010, 22; Rasmusson ym. 2010; Grinde 2007, 44; Gilbert ym. 2011.)

Lastensuojelussa vanhemmuuden arviointi kohdentuu lapsen turvallisuuden, suojelun ja kehityksellisten tarpeiden toteutumiseen perheessä. Vanhemmuuden arvioinnin tavoitteena on lapsen kasvuolosuhteiden ja ikätasoisten kehityksellisten tarpeiden tutkiminen suhteessa vanhempien mahdollisuuksiin ja kykyyn vastata niihin. Keskiössä ovat ne tekijät, jotka vaikuttavat vanhemman kykyyn toimia vanhempana ja tehdä tarvittaessa muutoksia lapsen ja perheen tilanteeseen ja olosuhteisiin. Jaakolan (2020, 49) mukaan arvioinnissa ei ole kyse pelkästään muodollisesta prosessista, jossa tutkitaan vanhemman kykyä ottaa vastuuta vanhemmuudestaan. Vanhemmuuden arvioinnissa tulee ottaa huomioon myös vanhemman oma historia sekä se, miten vanhempi on käsitellyt menneisyytensä. Työntekijällä tulee olla lisäksi ymmärrys lapsen ikätasosta ja siihen liittyvistä kehityksellisistä tarpeista, jotta lapsen kasvua ja kehitystä heikentävien tekijöiden tunnistaminen on mahdollista. Myös lapsen kehitystä suojaavien tekijöiden, eli niin kutsuttujen resilienssitekijöiden tunnistaminen on tärkeää. (Jaakola 2020, 49–50; ks. myös Rutter 1979; 1985; Mainstone 2014; Thomas & Holland 2009.)

3.5 Vanhemmuus sijaishuollon aikana

Lapsen huostaanotto ei muuta biologisen vanhemman virallista huoltajuusasemaa, mikä tarkoittaa sitä, että lapsen edunvalvonta, oikeus päättää lapsen nimestä, uskontokunnasta ja kansalaisuudesta sekä tiedonsaantioikeus lasta koskevissa asioissa säilyvät vanhemmilla myös sijaishuollon aikana. Lapsen olinpaikkaa, hoitoa, kasvatusta, valvontaa ja muuta huolenpitoa sekä näiden toteuttamiseksi tarpeellista opetusta ja terveydenhuoltoa koskeva päätöksenteko-oikeus puolestaan siirtyy sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle huostaanoton jälkeen. Lastensuojelulain 45 §:n mukaan lapsen huoltajalle kuuluvien tehtävien ja velvollisuuksien hoito siirtyy sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle kuitenkin siinä laajuudessa kuin huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi on tarpeellista. Sijaishuollon tehtävät, rajat ja sisällöt ovat näin ollen lapsikohtaisia ja yksilöllisesti määriteltyjä. Lainsäädäntö velvoittaa julkista huoltoa toimimaan sijaishuollon aikana yhteistyössä lapsen vanhempien ja huoltajien kanssa lapsen huollon jatkuvuuden turvaamiseksi. Sijaishuollon aikainen vanhemmuus kuvautuukin eri tavoin jaettuna ja rinnakkaisena julkisen huollon kanssa. (Helavirta 2018, 191–192.)

Aiemmat tutkimukset osoittavat, että vanhempien asema on sijaishuollon asiakkuuden aikana monin tavoin problemaattinen. Lapsen huostaanoton jälkeen vanhemmuus ja sen toteuttamisen mahdollisuudet muuttuvat. Huostaanotto jakaa vanhemmuuden vastuut uudella, kulttuurisesti normaalina pidettyyn nähden epätavanomaisesti lapsen biologisten vanhempien, lastensuojeluviranomaisten ja sijaishuoltopaikan välille. (Vierula 2018, 262; Enroos 2018, 229.)

Tarja Vierulan (2018, 262) mukaan huostaanoton aikaansaama epätavanomaisuus kiinnittyy erityisesti muutoksiin lapsen ja vanhemman henkilökohtaisessa elämässä. Huostaanotto muokkaa olemassa olevia suhteita ja luo uusia muuttaen samalla niin lapsena kuin vanhempana olemisen paikkoja, tiloja ja ympäristöjä. Huostaanoton aikainen vanhemmuus kantaa erityistä epätavanomaisuuden leimaa suhteessa muiden, eri syistä lapsistaan erillään asuvien vanhempien vanhemmuuteen, sillä se on voimakkaasti julkisen vallan säätelemää. Lapsen huostaanoton myötä lapsen tarpeisiin vastaamisessa ja vanhemmuudessa epäonnistumisesta tulee ikään kuin virallisesti todennettua. Tämä saa aikaan vanhemmassa paitsi huostaanottoon liittyvää sosiaalisen stigmatisoitumisen kokemusta, myös tietoisuutta vanhemmuusidentiteetin perinpohjaisesta muutoksesta. (Vierula 2018, 261–265.) Vierulan mukaan vanhemmuusidentiteetin uudelleen määritteleminen lapsen huostaanoton jälkeen on vanhemmille erityisen vaikeaa ja emotionaalisesti uuvuttavaa. Huostaanoton

tuottamat muutokset kuvautuvat vanhempien elämässä erilaisina tunne-elämän, kohteellistumisen, leimautumisen, vanhemmuuden uudelleen muotoutumisen, kuntoutumisen ja voimaantumisen, itsensä toteuttamisen sekä kansalaisaktivoitumisen prosesseina. Prosessit etenevät usein toisiinsa kietoutuneina, ja niihin vaikuttavat vanhemman henkilökohtaisen elämän eri positiot. (Vierula 2018, 263–268.)

Institutionaalisesti neuvoteltavat käytännöt korostuvat vanhemmuuden erityispiirteenä lapsen huostaanoton jälkeen. Institutionaalisilla käytännöillä tarkoitetaan ensinnäkin sitä, että lapsen ja vanhempien tapaamisista ja yhteydenpidosta tulee sijaishuollon aikana neuvoteltua ja säädeltyä. (Laakso 2018, 173.) Institutionaaliset käytännöt ovat myös sijaishuoltopaikkojen sääntöjä, uusia ihmissuhteita ja käytänteitä, joihin vanhemman on sopeuduttava. Vastuu lapsen arjesta siirtyy huostaanoton myötä sijaishuoltopaikalle, ja vanhemmuus alkaa rakentua kokonaan uudenlaisista lähtökohdista, joissa lapsen ja vanhemman välinen hoiva- ja huolenpitosuhde ei ole enää keskiössä. Vierulan (2018, 280–281) mukaan huostaanotettujen lasten vanhemmat kokevat joutuvansa jakamaan vanhemmuutensa sijaishuoltopaikan kanssa.

Miia Pitkänen (2011, 88–89) puolestaan puhuu sijaishuollon aikaisesta rinnakkaisesta vanhemmuudesta, jolla hän korostaa vanhemman omaa roolia lapsen elämässä sijaishuollon rinnalla se sijaan, että se olisi sijaishuoltopaikan kanssa jaettua tai yhteistä. Rinnakkaisessa vanhemmuudessa korostuu perhesuhteiden yksityisyys ja emotionaalisuus, jota ei tarvitse jakaa perhesuhteiden ulkopuolelle lapsen sijaishuollon aikanakaan. Pitkäsen (mt.; ks. myös Kujala 2003, 47) mukaan vanhemmuus on yksityistä ja emotionaalinen kokemus myös lapsen näkökulmasta; lapsen psykologinen vanhempi on lapsen turvalliseksi kokema vanhempi, johon liittyy tunnesuhde. Rinnakkaisen vanhemmuuden toteuttamisen mahdollisuus voi auttaa vanhempaa hyväksymään lapsen sijoituksen, ja se näyttäytyy parhaimmillaan tasapainon löytämisenä omaan vanhemmuuteen liittyen. Myös lapsen edellytykset hyötyä sijaishuollosta vahvistuvat, kun vanhempi voi antaa lapselle luvan kiinnittyä sijaishuoltopaikkaan, ja lapsen ja vanhemman välisen suhteen myönteiset sisällöt voivat jatkua ja vahvistua. (Pitkänen 2011, 90.)

Suomalaisen sijaishuollon kontekstissa biologista vanhemmuutta on tutkinut myös Tarja Hiltunen (2015). Hänen mukaansa huostaanotettujen lasten biologisten äitien äitiys kuvautuu menetettynä, luovutettuna, kaverillisena tai kuntoutuvana äitiytenä. Hiltusen tutkimukseen osallistuneet äidit

kokivat äitiyttään tukevat tukiverkostonsa puutteellisina ja tavoitteellisen työskentelyn vähäisenä lapsen huostaanoton jälkeen. Toisaalta lapsen huostaanotto mahdollisti vaikeiden asioiden kohtaamisen ja itsetutkiskelun, joiden kautta eheytyminen, kuntoutuminen ja voimaantuminen oli mahdollista. (Mt., 198–199.) Kati Kallinen (2019) on puolestaan tarkastellut perhehoitoon sijoitettujen lasten suhteita biologisiin vanhempiinsa lasten kuvaamana. Hänen (mt., 44–48) mukaansa lasten ja biologisten vanhempien välillä voidaan tunnistaa kolmenlaisia suhteita: julkisen vallan säätelemät suhteet, eheät äitisuhteet ja säröiset isäsuhteet. Kallinen toteaa, että isien rooli ja isäsuhteiden tukeminen jäävät lapsen sijoituksen aikana vähälle huomiolle, kun taas äitiyttä tuetaan enemmän. Julkisen vallan säätelystä huolimatta lapsen kokemus biologisista vanhemmistaan ”oikeina” vanhempina säilyy myös sijoituksen aikana. (Kallinen 2019.)

Ruotsalaistutkijat Emelie Shanks ja Ylva Spånberger Weitz (2020) toteavat, että sijoitettujen lasten biologisten vanhempien tarpeista tiedetään edelleen vähän, ja heihin kohdennettuja tuen interventioita on käytössä niukasti. Shanks ja Spånberger Weitz (mt.) ovat tutkineet sijoitettujen lasten syntymävanhempien näkemyksiä omista tarpeistaan ja heidän odotuksiaan tarjottavalle tuelle. He toteavat, että vanhempien tuen tarpeet liittyvät osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksiin palveluissa, vanhempien emotionaalisiin ja sosiaalisiin tarpeisiin, suhteeseen lapsen kanssa sekä taloudellisiin ja käytännön järjestelyihin lapsen sijoituksen aikana. Shanks ja Spånberger Weitz (2020) toteavat, että biologisten vanhempien tukeminen kokonaisvaltaisesti edellyttää heidän tarpeidensa tunnistamista ja palveluiden uudelleen organisoimista toisiaan täydentäviksi, tarkoituksenmukaisiksi kokonaisuuksiksi kunkin vanhemman yksilöllisessä tilanteessa. Erityisesti vanhemman ja lapsen suhteen edistämiseen tulisi sijaishuoltotyössä kiinnittää huomiota (mt.). Ylva Spånberger Weitzin ja Marie Karlssonin (2021) mukaan sijoitettujen lasten äidit positioituvat äideiksi, joilla on ainutlaatuinen, emotionaalinen ja elämänmittainen suhde lapsiinsa siitä huolimatta, etteivät he ole mukana lastensa jokapäiväisessä arjessa. Spånberger Weitz ja Karlsson (2021) toteavat, että sijoitettujen lasten äidit löytävät uudenlasia tapoja rakentaa äitiyden tunnetta tilanteessa, jossa he lapsistaan erillään asuvina eivät voi tarjota lapsilleen jokapäiväistä hoivaa ja huolenpitoa.

Susanna Helavirta (2018, 192) huomauttaa, että vaikka lapsen huostaanotto ei poissulje biologisten vanhempien oikeuksien olemassaoloa ja merkitystä, vanhempien oikeuksien tunnistamiseen liittyy sijaishuoltotyössä haasteita. Vanhemmilla on usein kokemuksia ohitetuksi tulemisesta ja ilman tukea jäämisestä. Myös lastensuojelun laatusuosituksissa vanhempien oikeudet kuvautuvat

toissijaisina; esimerkiksi osallisuutta koskevissa suosituksissa korostetaan lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän velvollisuutta huolehtia sijaishuollon toimijoiden osallisuutta lapsen tilanteessa sijaishuollon eri vaiheissa, mutta vanhempien osalta samanlaista velvollisuutta ei niissä nosteta esiin. (Helavirta 2018, 192.) Belgialaistutkijat Ruwayda Said Salem ja Lieselot De Wilde (2021) ovat tehneet samansuuntaisen havainnon. Heidän mukaansa länsimaisissa hyvinvointijärjestelmissä ensisijainen huoli sijaishuollon kontekstissa kiinnittyy lasten ja sijaisvanhempien oikeuksiin biologisten vanhempien jäädessä vähemmälle huomiolle. Vanhemmat tuntevat lapsen sijoituksen jälkeen vastustusta, menetystä, syyllisyyttä, turhautumista, surua, vihaa ja voimattomuutta ja näkevät vaikuttamisen mahdollisuutensa ja osallisuutensa vähäisinä. Osa vanhemmista kokee roolinsa vanhempana minimaaliseksi ja osa kokee jopa menettäneensä vanhemmuutensa. Sijoituksen aikana vanhemmat pohtivat kuitenkin omia oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan, joita heillä edelleen vanhempana on. Said Salemin ja De Wilden (2021) mukaan vanhemmat muistelevat ja määrittelevät uudelleen vanhemmuuttaan lapsen sijoituksen aikana, vaikka he eivät pystyisi hyväksymään huostaanottoa.

Lapsen huostaanotto on lähtökohtaisesti väliaikainen toimenpide, ja sijaishuollon päättämisen ja perheen jälleenyhdistämisen edellytyksiä tulee arvioida vähintään kerran vuodessa asiakassuunnitelman tarkistamisen yhteydessä (Araneva 2016, 365–366). Lastensuojelulain 30 §:n mukaan huostaan otetun lapsen vanhemmalla on oikeus saada tukea vanhemmuuteensa ja kuntoutumiseensa. Vanhemmalle on laadittava vanhemmuuden tukemiseksi erillinen asiakassuunnitelma, jollei sen laatimisen voida arvioida olevan tarpeetonta. Suunnitelmassa on arvioitava vanhemman muun palveluntarpeen lisäksi sitä, millä tavoin sijaishuollon aikaisessa työskentelyssä voidaan edistää vanhemman kuntoutumista ja perheen jälleenyhdistämistä monialaisten palveluiden avulla. Lain velvoittavuudesta huolimatta vanhemmille ei laadita asiakassuunnitelmia säännönmukaisesti, sillä nykyisillä lastensuojelun resursseilla lapsen asioista vastaavat sosiaalityöntekijät eivät pysty priorisoimaan vanhempien kuntoutumisen tukemista ja asiakassuunnitelmien laatimista vanhemmille (Hoikkala & Heinonen 2013, 44). Vanhemmille laadittavat asiakassuunnitelmat jäävät helposti yleiselle tasolle, jolloin on vaarana se, että vanhemmille ei välity riittävästi tietoa siitä, millaisia konkreettisia muutoksia heidän odotetaan arjessaan tekevän. Lapsen asioista vastaaminen pakottaa sosiaalityöntekijät laittamaan asiat tärkeysjärjestykseen, jossa vanhemmat voivat jäädä työskentelyssä vaille riittävää huomiota. (Mt.)

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

4.1 Tutkimuksen lähtökohdat ja tutkimuskysymykset

Tutkimustehtävänä on tuottaa tietoa siitä, millaisina biologinen vanhemmuus ja lapsen ja biologisen vanhemman suhde kuvautuvat sosiaalityöntekijöiden kielenkäytössä. Kiinnostukseni kohdistuu siihen, millaisia vanhemmuuteen ja vanhempi-lapsi -suhteeseen liittyviä diskursseja ja puhetapoja sijaishuoltotyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden kielenkäytössä rakentuu. Tarkastelen sosiaalityöntekijöiden haastattelupuheenvuorojen asiantiloja ja tapahtumia kuvailevaa tosiasiapuhetta ja puhetapoja, joilla näitä tosiasioita tuotetaan. Tutkimukseni lähtökohtana on käsitys siitä, että erilaiset tapahtumat ja asiantilat ovat olemassa tietynlaisina, mutta niistä kertovat kuvaukset vaihtelevat. Tutkimuksessani analyysin kohteena on sijaishuollon kontekstissa tuotettu viranomaispuhe, jonka kautta rakennetaan todellisuuden kuvaa viranomaisnäkökulmasta käsin.

Tutkimuskysymyksiäni ovat:

1. Millaisia vanhemmuuteen liittyviä diskursseja sijaishuollon sosiaalityöntekijöiden kielenkäytössä rakentuu?
2. Millaisia vanhemman ja lapsen suhteeseen liittyviä puhetapoja sijaishuollon sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa voidaan tunnistaa?

4.2 Tutkimusaineiston kuvaus

Käytän tutkimuksessani valmista aineistoa, jonka olen ladannut käyttööni Tietoarkistosta. Tietoarkisto on kansallinen palveluyksikkö, joka arkistoi ja välittää tutkimusaineistoja opetukseen, opiskeluun ja tutkimukseen. Aineisto on nimeltään *Tampere Praksis: Lastensuojelun sijaishuolto ja lasten läheisverkostot 2016.* Kyseessä on haastatteluaineisto, jonka Maiju Taskinen on kerännyt helmikuussa 2016 omaa pro gradu -opinnäytetyötään varten. Aineisto kuuluu Tampere Praksis -hankkeen tuottamiin aineistoihin, joita on kerätty muun muassa tutkielmiin ja oppimistehtäviin. Tampere Praksis on ”Tampereen kaupungin, Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnan sosiaalityön tutkinto-ohjelman, Tampereen ammattikorkeakoulun sosiaalialan sekä sosiaalialan osaamiskeskus Pikassoksen yhteistyöhanke, jossa rakennetaan Tampereen kaupungin sosiaalipalveluihin

sijoittuva käytännön, opetuksen ja tutkimuksen yhteistyörakenne ja oppimisympäristö" (Tietoarkisto 2022).

Aineistossa on haastateltu erään kunnan neljää sijaishuoltotyötä tekevää sosiaalityöntekijää. Haastatteluissa sosiaalityöntekijöitä on pyydetty kuvailemaan kahdesta kolmeen asiakastapausta ja niiden etenemistä. Haastatteluissa on keskitytty erityisesti sijaishuollossa olevien lasten läheisverkostoihin ja niiden merkitykseen sijaishuollon asiakkuuden aikana sekä tilanteisiin, joissa läheissuhteiden säätelyyn on ilmennyt tarvetta. Haastatteluissa kuvattuja asiakasperheitä on aineistossa kaikkiaan yhdeksän, joista osassa on sijoitettuja lapsia enemmän kuin yksi. Sivumäärältään aineiston laajuus on 46 sivua. Aineistosta on tehty aiemmin viisi tutkimustehtävältään erilaista pro gradu -opinnäytetyötä. Niihin perehtyminen on osoittanut, että aineiston uudelleen käyttö tarjoaa mahdollisuuden monipuoliseen ja moninäkökulmaiseen tiedon tuottamiseen, sillä aineisto sisältää paljon tietoa, jota ei ole mahdollista kokonaan hyödyntää yksittäisessä tutkimuksessa. Valmiin aineiston käyttö onkin tutkimuksellisesti antoisaa, ja lisäksi se on resursseja säästävää (Eskola & Suoranta 2014, 118–119). Löysin käyttämääni aineistoon edelleen uutta näkökulmaa, kun haastoin itseni tarkastelemaan sitä diskurssianalyyttisestä viitekehyksestä käsin. Analyysimenetelmän ansiosta onnistuin löytämään aineistoon tarkastelukulman, joka tuotti uudenlaisia löydöksiä, joita aiemmissa tutkimuksissa ei ole tavoitettu.

4.3 Analyysimenetelmänä diskurssianalyysi

Tutkimukseni on laadullinen aineistolähtöinen tutkimus, jossa käyttämäni analyysimenetelmä on diskurssianalyysi. Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (2016, 25–26) määrittelevät diskurssianalyysin väljäksi teoreettiseksi viitekehykseksi, jossa erilaiset tarkastelun painopisteet ja menetelmälliset sovellukset voivat ovat mahdollisia. Diskurssianalyysi on kielenkäytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimusta, jossa analysoidaan sosiaalisen todellisuuden tuottamisen tapoja ja keinoja erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä (mt., 17). Diskurssianalyysi rakentuu lähtöoletuksiin, joiden mukaan kielenkäyttö rakentaa sosiaalista todellisuutta kontekstisidonnaissesti ja sisältää useita rinnakkaisia ja keskenään kilpailevia merkityssysteemejä, joihin toimijat kiinnittyvät. Oletuksena on myös se, että kielenkäytöllä on seurauksia tuottava luonne. Edellä mainittujen lähtöoletusten painotus tutkimuksessa riippuu kulloisestakin tutkimusongelmasta ja -asetelmasta. (Jokinen ym. 2016, 25–26.) Juhila ja Suoninen (mt., 448–449) toteavat, että vaikka diskurssianalyysissä on viime aikoina

korostettu niin kutsuttujen luonnollisten, tutkijasta riippumattomien ja olemassa olevien teksti- ja keskusteluaineistojen vahvuuksia, myös ei-luonnollisia aineistotyyppejä, esimerkiksi haastatteluja, käytetään diskurssianalyyttisissä tutkimuksissa edelleen paljon.

Kielen merkityssysteemit eli diskurssit ja niille läheistä sukua olevat tulkintarepertuaarit ovat Jokisen ja kumppaneiden (2016, 34) mukaan ”verrattain eheitä säännönmukaisten merkityssuhteiden systeemejä, jotka rakentuvat sosiaalisissa käytännöissä ja samalla rakentavat sosiaalista todellisuutta”. Diskurssianalyysissä keskeistä onkin tutkia kielenkäyttöä sosiaalisen todellisuuden rakentumisen kannalta jäsentämällä sitä, mitä, miten, missä tilanteessa ja millä seurauksilla jotakin sanotaan (Suoninen 2021). Vaikka valtaosa sosiaalisesta vuorovaikutuksesta ja asioiden merkityksellistämisestä tapahtuu sanallisen viestinnän avulla, myös nonverbaaleja tekoja ja ilmaisuja voidaan tarkastella merkityksellisinä. Diskurssit ja repertuaarit ovat tutkijan perustellun tulkinnan tuloksia, joten ne eivät ole poimittavissa mekaanisesti analyysin raakamateriaalista, kuten tekstistä. Analysoitavat tekstit eivät ole yksiselitteisiä, vaan niitä voidaan tulkita eri näkökulmista ja moniselitteisesti. Diskurssianalyysissä tulkinnan mieli on siinä, miten diskurssit toteutuvat erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä, ei diskursseissa ja repertuaareissa sinänsä. (Jokinen ym. 2016, 34–35.)

Diskursiivisessa analyysitavassa kontekstuaalisuuden nähdään rikastuttavan aineiston analyysiä. Tämän vuoksi luonnollisten tilanteiden vaikutusta tutkimukseen ei haluta minimoida tai poistaa. Kontekstia voidaan määritellä diskurssianalyyttisissä tutkimuksissa eri tavoin. (Jokinen ym. 2016, 36–40.) Jokinen ja kumppanit (mt.) jaottelevat kontekstit lause- ja episodikontekstiin, vuorovaikutuskontekstiin sekä kulttuuriseen kontekstiin. Eräänlaisena kontekstina toimivat myös reunaehdot, jotka ovat oleellisia tutkittavan aineiston tuottamiselle. Tietyssä institutionaalisessa kontekstissa tuotettavaa puhetta analysoidessa voi esimerkiksi olla tärkeä tuntea instituutiota koskevaa lainsäädäntöä ja siihen kuuluvien muodollisten prosessien vaiheita. (Mt.)

Omassa tutkimuksessani sovellan diskurssianalyysiä paneutumalla erityisesti sellaisiin puhetapoihin, joilla sosiaalityöntekijät tuottavat tosiasioita puheessaan. Kyse on asiantiloja ja tapahtumia kuvailevasta, niin kutsutusta tosiasiapuheesta, jossa voi tunnistaa erilaisten faktuaalistamisstrategioiden käytön. Näitä ovat itse todettuihin asiaintiloihin vetoava strategia, vaihtoehdottomuusstrategia, kvantifioiva strategia, sosiaalisiin normeihin tukeutuva strategia ja asiantuntijuusstrategia. (Juhila 2016, 145–173.) Osana diskurssianalyysiä hyödynnän tutkimuksessani myös retorista

analyysiä. Tarkastelen viranomaispuheessa esiintyviä retorisia keinoja, joilla puhuja pyrkii vakuuttamaan kuulijaa kertomansa totuudellisuudesta ja kannatettavuudesta sekä vahvistamaan omaa selontekoaan. Tällaisia retorisia keinoja ovat liittoutumisasteen säätely, konsensuksella vahvistaminen, kategorisointi, faktuaalistava ja määrällistävä argumentointi, kertomuksilla vakuuttaminen sekä metaforien ja ääri-ilmaisujen käyttäminen puheessa. (Jokinen 2016, 337–367.) Paikannan analyysissäni myös selontekoja, joilla sosiaalityöntekijät perustelevat tai oikeuttavat yhteiskunnallista vallankäyttöään sekä itsetodistelua, jolla puhuja puolustautuu potentiaalista kulttuurista kritiikkiä vastaan (Suoninen 2016, 120, 237).

Aloitin analyysini perehtymällä huolellisesti tutkimusaineistoon. Tulostin aineiston itselleni paperiversioksi, mikä helpotti kokonaiskuvan muodostamista ja aineiston käsittelyä. Ensimmäisillä lukukerroilla luin tekstiä läpi pohtien sen soveltuvuutta tutkimukseeni. Analyysini jatkui lähiluvulla, jossa kohdensin huomioni tarkemmin erityisesti vanhempiin, vanhemmuuteen ja vanhempi-lapsi -suhteeseen liittyviin puheenvuoroihin tekstissä. Nostin nämä puheenvuorot omaksi kokonaisuudekseen tekstistä ja aloin jakaa niissä esiin tulleita asioita teemoiksi puheenvuorojen aihealueiden ja käytettyjen sanojen, käsitteiden ja merkityksenantojen mukaan. Hyödynsin teemoittelussa tulostamaani paperista aineistoa, johon merkitsin eri teemoihin kuuluvat puhetavat manuaalisesti värikyniä apuna käyttäen. Teemoja oli alkuun lukuisia. Työskentelyn edetessä yhdistelin eri teemoja mielekkäiksi kokonaisuuksiksi ja pelkistin teemoitellut puhetavat tämän jälkeen selkeämmin diskursseiksi. Teemoittelun ja pelkistämisen tuloksena muodostin kaikkiaan kolme diskurssia, jotka esittelen tarkemmin analyysiluvussa viisi.

4.4 Tutkimuksen eettisyyden arviointi

Lastensuojelua koskeva tutkimus edellyttää erityistä huolellisuutta ja sensitiivisyyttä ollakseen eettisesti kestävää. Tutkimuksen kontekstina on lastensuojelu, joka ulottaa toimivaltansa lasten ja heidän perheidensä yksityiselämän alueelle kohdistaen siihen interventioita. Näistä huostaanotto on äärimmäisin toimenpide lapsen hoidon, huolenpidon ja edun turvaamiseksi tilanteessa, jossa lapsen olosuhteiden arvioidaan vaarantuvan vakavasti, eivätkä avohuollon tukitoimet ole riittäviä tai tarkoituksenmukaisia korjaamaan tilannetta. Yksityiselämää koskeva tieto on arkaluonteista, ja lastensuojelua koskevassa tutkimuksessa asiakkaiden yksityisyyden suojeleminen on erityisen tärkeää. Tutkimusaineiston koonnut tutkija on tehnyt aineistossa tarvittavan anonymisoinnin poistamalla

aineistosta asiakkaita ja haastateltuja sosiaalityöntekijöitä koskevat tunnistetiedot, jolloin haastateltujen työntekijöiden tai heidän kuvaamiensa asiakastapausten tunnistettavuuden mahdollisuutta ei aineiston perusteella ole. Haastatellut sosiaalityöntekijät ovat haastatteluihin suostuessaan olleet tietoisia haastatteluaineiston arkistoinnista tutkimustarkoitukseen ja antaneet tähän suostumuksensa. Tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuuden voidaan näin ollen nähdä toteutuvan tutkimuksessani, vaikka minulla ei ole ollut mahdollisuutta olla heihin yhteydessä ennen tutkimusaineiston käsittelyyn ryhtymistäni. Olen sitoutunut käsittelemään aineistoa Tietoarkiston ohjeiden mukaan ja hävittämään aineiston kokonaisuudessaan opinnäytetyöni valmistuttua.

Erityisen eettisen näkökulman tutkimukseeni tuo se, että informantteina siinä ovat sosiaalityöntekijät. Tutkimus kohdentuu kuitenkin välillisesti asiakkaisiin, joita koskevia kuvauksia analysoin työssäni ja joiden omaa ääntä tässä tutkimuksessa ei ole kuitenkaan mahdollista tuoda kuuluviin. Kirjoittaessani olen kiinnittänyt huomiota kunnioittavaan kirjoitustapaan ja pyrkinyt välttämään sellaisia kategorisoivia märittelyjä, jotka eivät ole tutkimuseettisesti kestäviä ja jotka voisivat tuottaa haittaa informanteille tai varsinaiselle kohderyhmälle, eli haastatteluissa kuvatuille vanhemmille (Pösö 2021–2022).

Noudatan tutkimuksessani hyvää tieteellistä käytäntöä. Toimin rehellisesti ja noudatan yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimuksen tekemisessä, tulosten tallentamisessa ja esittämisessä sekä tutkimusten ja niiden tulosten arvioinnissa. Sovellan työssäni tieteellisen tutkimuksen kriteerien mukaisia ja eettisesti kestäviä tiedonhankinta- ja tutkimusmenetelmiä. Huolehdin siitä, että tieteellisen tiedon luonteeseen kuuluva avoimuus ja vastuullinen tiedeviestintä tutkimuksen tuloksia julkaistaessa toteutuvat työssäni. Kunnioitan tutkimustyötä tehdessäni muiden tutkijoiden tekemää työtä, mikä tarkoittaa käytännössä asianmukaista viittaamista heidän julkaisuihinsa ja heidän saavutuksilleen niille kuuluvan arvon ja merkityksen antamista omassa tutkimuksessani. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2021.)

5 VANHEMMUUDEN DISKURSSIT SIJAISHUOLLOSSA

5.1 Institutionaalisesti säädellyn vanhemmuuden diskurssi

Sijaishuollon kontekstissa vanhemmuuden toteuttamisen mahdollisuuksien voidaan nähdä kapeutuvan. Vanhemman ja lapsen keskinäisen elämän muodosta ja määrästä tulee huostaanoton myötä neuvoteltua ja sopimuksellista. Neuvotteluihin ja sopimusten tekemiseen osallistuu vanhemman ja lapsen lisäksi lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ja muita ammattilaisia, kuten sijaishuoltopaikan työntekijöitä. (Pitkänen 2011, 19–20.) Pitkänen (mt.) puhuu sijaishuollon aikaisesta vanhemmuudesta neuvotellen tuotettuna käytäntönä, jolla hän tarkoittaa sitä, että aiemmin yksityisyyden alueelle kuuluneet lapsuus ja vanhemmuus ovat sijaishuollon aikana institutionaalisen katseen alla ja erityisen ammatillisen arvioinnin kohteena. Aineistossani haastateltujen sosiaalityöntekijöiden puhetavat kuvaavat, miten sijaishuollon aikainen vanhemmuus muuttuu säädellyksi neuvotteluiden, sopimusten ja viranomaisten toimenpiteiden myötä. Olen nimennyt nämä puhetavat institutionaalisesti säädellyn vanhemmuuden diskurssiksi. Vanhemmuuden toteuttamiseen ja käytäntöihin liittyvät neuvottelut kontekstoituvat sosiaalityöntekijöiden puheessa sosiaalitoimistolla järjestettävään lapsen asiakassuunnitelmaneuvotteluun.

> *”… niin se on ollut tää haaste se on ollut niin neuvottelujen yleensä raastavin osa, kun neuvotellaan siitä et kuinka tapaamiset tapahtuu. Alkuun ne oli kerran kuukaudessa. Siinä pysty siinä vaiheessa vetoamaan siihen äidin päihdeongelmaan, mut et nythän sitten, kun lapset on kasvanut niin ne on ollut joka toinen viikonloppu. Ja siis se se jatkuva kova kannun valanta siis joka kerta, kun ne tapaamiset on ollut, niin aina joku soittaa ja kysyy, että eikö sitä voisi pidentää, eikö sitä voisi sitä, tätä ja tota. Ja aina on tarvinnut sanoa, että ei kun se yritetään nyt hoitaa tällälailla, kun on sovittu.”* (H5)

> *”Joitakin vanhempia saatetaan tavata muutoinkin kuin vain asiakassuunnitelmaneuvotteluissa, mutta tätä isää tapaan vain kerran vuodessa asiakassuunnitelmassa, koska me tehdään vuodenpituiset suunnitelmat tietysti puhelimitse sitten ja näin…”* (H3)

Edellä olevien tekstinäytteiden kielenkäyttö kuvaa sitä, että lapsen asiakassuunnitelmaneuvottelut ovat merkittävässä roolissa sijaishuollon prosessissa, ja ne voidaan nähdä välineinä vanhemmuuden institutionaalisessa säätelyssä. Asiakassuunnitelma voidaan nähdä puheen perusteella työskentelyn ohjenuorana, jonka mukaisesti asiat *yritetään nyt hoitaa tällälailla, kun on sovittu,* vaikka *aina* joku asianosaisista haluaisikin jälkikäteen tehdä muutoksia sovittuun. Sosiaalityöntekijän käyttämät

termit *aina* ja *joka kerta* ovat niin kutsuttuja ääri-ilmaisuja, joita puhuja käyttää tyypillisesti retorisena keinona pyrkiessään vakuuttamaan kuulijaa. Ääri-ilmaisuilla voidaan myös tuottaa kuvaa toiminnan säännönmukaisuudesta, jolloin kuulija suhtautuu siihen todennäköisesti vakavammin kuin satunnaiseen toimintaan. (Jokinen 2016, 362–363.) Puheenvuorossa pyritään vakuuttamaan kuulijaa siitä, että asiakassuunnitelmien tekemiseen liittyy jännitteisyyttä, ja joissakin asiakastapauksissa tämä on korostuneempaa kuin toisissa. Kuvaus siitä, että joku osallisista on *aina* yhteydessä jälkikäteen, vakuuttaa kuulijan siitä, että sosiaalityöntekijä tunnistaa neuvotteluihin liittyvän haastavuuden myös asiakkaan näkökulmasta. Sosiaalityöntekijän käyttämät metaforat neuvottelujen *raastavuudesta* ja *kannun valannasta* sekä kuvaavat hyvin sitä, että vanhemmuuden käytäntöihin liittyvät neuvottelut ovat usein jännitteisiä, vaativia ja myös suostuttelevia erityisesti vanhemman ja lapsen yhteydenpito- ja tapaamismahdollisuuksista neuvoteltaessa. Sosiaalityöntekijät joutuvat neuvotellessaan perustelemaan institutionaalisen säätelyn oikeutustaan. Puheenvuorossaan sosiaalityöntekijä kuvaa, kuinka hän on pystynyt *vetoamaan siihen äidin päihdeongelmaan*. Kuvauksessa voi nähdä olevan suostuttelun lisäksi kyse eräänlaisesta selonteosta, jolla sosiaalityöntekijä selittää ja oikeuttaa vanhemmuuteen kohdistamaansa säätelyä osana yhteiskunnallista vallankäyttöä. (Ks. Juhila 2016, 361–362; Suoninen 2016, 237.)

Vanhemmuuden institutionaalinen säätely on erityisen vahvasti läsnä tilanteissa, joissa vanhemman ja lapsen yhteydenpitoa joudutaan rajaamaan viranomaisen toimesta. Tutkimukseni aineistossa sosiaalityöntekijät kuvaavat yhteydenpidon rajoittamista vanhemman päihteiden käytön, rikosepäilyn tai vanhemman ilmaiseman tapaamiskäytäntöihin liittyvän erimielisyyden vuoksi. Lasten haluttomuus tavata vanhempaansa aiheutti yhdessä tapauksessa rajaamisen tarpeen.

> *”Kun se äiti eläessään oli tota alkoholin, käytti päihteitä alkoholia ihan hirvittävän runsaasti. Oli käyttänyt vuosia. Niin tuota siinä täytyi tietenkin rajata niitä tapaamisjuttuja.”* (H1)

> *”Sitten isänkin tapaamisia oltiin rajotettu, koska isälläkin oli ollut sitä A-ongelmaa.”* (H1)

> *”… että joo saattas olla riittävästi näyttöä mutta sitten ei kuitenkaan ollut eli hän valitti loppuun asti ja tota oli sitten hyvin tietenkin onnessaan siinä kohtaa kun ei sitä ei siis tuomiota sitten tullut, mutta lapsella on ollut tosi tiukasti rajatut ne tapaamiset…”* (H4).

Kahdessa ensimmäisessä puheenvuorossa sosiaalityöntekijä perustelee rajaamisen tarvetta vanhemman päihdeongelmalla. Ensimmäisessä tekstinäytteessä sosiaalityöntekijä konstruoi faktan, jonka mukaan vanhemman ongelmallinen alkoholinkäyttö on kiistämätön tosiasia, jonka perusteella vanhemman ja lapsen yhteydenpitoa on *tietenkin* täytynyt rajata. Myös kolmannessa puheenvuorossa vanhemman mahdollinen tuleva tuomio kuvautuu tosiasiana, joka perustelee rajaamista kiistämättömästi. Kahdessa ensimmäisessä puheenvuorossa tuotetaan lisäksi päihteiden käyttäjän kategoria. Kolmannessa puheenvuorossa puolestaan kuvautuu rikollisen kategoria, vaikka tuomiota ei vanhemmalle lopulta tullut. Päihteiden käyttöön ja rikollisuuteen liittyvä problematiikka on yhteiskunnassamme tunnistettu ilmiö, johon liittyvät näkemykset ovat kulttuurisesti laajasti jaettuja. Sosiaalityöntekijän puheenvuorossa voi tunnistaa argumentin vahvistamisen tällä kulttuurisella konsensuksella. Kvantifioivat ääri-ilmaisut *aina* ja *niin kauan kuin* vakuuttavat kuulijaa siitä, että tilanne on pitkäkestoinen, eikä sen muuttumiselle voida asettaa suuria odotuksia. Argumentin vakuuttavuus saa vahvistusta asiantuntijan puhujakategoriasta, johon lastensuojelun sosiaalityöntekijä haastattelutilanteessa ammattinsa puolesta asemoituu. (Ks. Jokinen 2016, 341, 347, 350.)

> *”Mut sitten meni muutama kuukausi näitä tapaamisia oli jo ollut. Sitten äiti soittaa ja alkaa vaatiin rajotuspäätöstä ja niin kun hän ei omien sanojensa mukaan vaatinut rajotuspäätöstä, mutta kuitenkin alko vastustaan tätä ja halus lapset kotiin ja mitä kaikkee. Ja mä olin, et ok mä teen päätöksen ja tein sitten ja tota.”* (H9)

Yllä olevassa puheenvuorossa sosiaalityöntekijä kuvaa kertomuksenomaisesti, kuinka vanhemman tehdyn suunnitelman vastustamisen ilmaiseminen johti lopulta yhteydenpidon rajoittamisen tarpeeseen. Tällaisessa kuvauksessa ilmenee autenttinen tapahtumakulku, joka vahvistaa tapahtumien todentuntuisuutta. Keskustelun kontekstissa kuulijan on helppo tulkita, että tarina etenee yllätyksettömästi rajoittamisen tarpeen toteamiseen, vaikka puhuja ei sitä puheenvuoron lopussa toteaisikaan. (Ks. Jokinen 2016, 356.) Kertomuksenomaisuutta ja autenttisuutta vahvistetaan kuvaamalla mennyttä tapahtumaa preesensaikamuodossa: ”Sit äiti *soittaa* ja *alkaa* vaatiin…”

Sijaishuollon luonteen vuoksi vanhemmuuteen kohdistuu säätelyä, vaikka varsinaisille rajoitustoimenpiteille ei olisikaan tarvetta. Vanhempi ei voi tavata lastaan spontaanisti, vaan tapaamisista, kuten muistakin sijaishuollon aikaisista käytännöistä, sovitaan yksityiskohtaisesti asiakassuunnitelmaneuvottelussa. Institutionaaliseen säätelyyn liittyy keskeisesti vanhemmuuden ja kodin olosuhteiden arvioinnin näkökulma. Arvioinnin kautta säädellään sitä, kuinka usein ja missä vanhempi voi

tavata lastaan ja kuinka pitkiä tapaamiset voivat olla. Seuraavat tekstinäytteet kuvaavat sitä, kuinka arvioinnin lopputulemana voi olla institutionaalisen säätelyn löyhentäminen tai tiukentaminen. Löyhentämisen myötä vanhemman ja lapsen tapaamisia oli mahdollista lisätä, ja tapaamiskäytännöt muuttuivat asteittain joustavimmiksi. Tieto vanhemman päihteiden käytöstä puolestaan johti tapaamisten *lopettamiseen*, jolloin institutionaalisen säätelyn voidaan nähdä tiukentuneen merkittävästi.

> *”Siis tota äiti tapaa kuitenkin aika tii no joo säännöllisesti tapaa siis äitiään… äitiä. Ja niitä on tässä niin kun siitä asiakkuuden siirtymisestä lähtien ett aavistuksen aina vähän niin ku tihennetty sitä ja pidennetty sitä aikaa että aina vähän enemmän ja enemmän että.”* (H6)

> *”Joo, että tavallaan ne sitten sieltä on tullut sitä toivetta jonkun verran äidiltä siinä kohtaa että tilanne on tai hänellä on parempi vointi ja jaksaminen ja nää seikat, et oisko mahdollista et mentäs niin ku eteenpäin ja siinä kohtaa on sitten arvioitu, että näin voidaan tehdä.”* (H6)

> *”… ja he kävi jopa lapset yökylässäkin isän luona, mutta sitten me lopetettiin se, koska tuli tieto, että hän oli naukkaillut huumeita.”* (H2)

> *”… mun täytyy miettiä, voinko mä päästää nää kaksoset, jotka kuitenkin on jo tietyn ikäsiä sinne perhetilanteeseen, joka voi päätyä poliisille.* (H5)

> *”Mutta mä pidin jotenkin itse siitä kiinni, ettei sitä poikaa lähetä sinne vankilaan raahustaan…”* (H8)

Tekstinäytteistä voi tehdä mielenkiintoisen havainnon siitä, että institutionaalisen säätelyn löyhentämistä koskevissa tekstikatkelmissa sosiaalityöntekijän käyttämät verbi-ilmaisut ovat passiivimuodossa, kun taas tiukentamista kuvaavissa ilmaisuissa sosiaalityöntekijä puhuu minä- tai me-muodossa. Sosiaalityöntekijän voi havaita näin säätelevän liittoutumistaan esittämiinsä lausumiin. Meretoriikka puheessa viittaa siihen, että puhuja ei seiso argumenttinsa takana yksin, vaan hän edustaa siinä isompaa joukkoa. (Ks. Jokinen 2016, 348–349, 351.) Sijaishuollon kontekstissa tuotetusta puheesta voi tulkita, että sosiaalityöntekijä saa tiukentamiseen edustamansa lastensuojeluinstituution selkänojan ja institutionaalisen perusteltavuuden. Lisäksi tilanteesta on todennäköisesti keskusteltu työyhteisössä, ja sosiaalityöntekijän toiminta on perustunut myös sieltä saatuihin ohjeistuksiin. Minä-ilmaisut kuvaavat sitä, että sosiaalityöntekijä sitoutuu itse tekemäänsä arvioon ja asettuu samalla selitysvelvolliseksi lausumassaan.

Tutkimusaineistossa kuvataan tilanteita, joissa institutionaalinen säätely ulottui myös lapsen syntymäkotiin ja vanhemman tapoihin olla lapsen kanssa. Sosiaalityöntekijän vastuu lapsen hoidosta ja kasvatuksesta ja lapsen edun toteutumisesta sijaishuollon aikana perustelee säätelyn ulottamista yksityisen alueelle myös sen jälkeen, kun lapsi on sijoitettu kodin ulkopuolelle. Toisaalta vanhemmalla on sijaishuollon aikana oikeus saada tukea vanhemmuuteensa, minkä vuoksi ohjauksellinen vanhemmuustyöskentely on perusteltua sijaishuollon aikana. Sosiaalityöntekijän tulee pystyä varmistumaan myös siitä, että lapsen kotona viettämä aikaa tulee sijaishuollon tavoitteiden toteutumista.

> *”Ja myös nyt se isä kun se on alkanut niin ku isälle on sanottu, että mitä sen pojan kanssa olis hyvä puuhastella niin kun poika aina vaan niin kun tietokoneella, kun isä sanoo, että hänkin tykkää olla tietokoneella ja pelata pelejä, niin muutakin voi jalkapalloo pelaamaan tonne ja ja sitten ne käy siellä isän äidin luona, mikä on aina hirveen tärkee käynti sen mummon luona.”* (H1)

> *”Sitten on kuitenkin sovittu niitä turvajuttuja että osaa soittaa heti sijaisäidille, jos tulee sellainen tilanne tai muuta.”* (H6)

Edellä olevissa puheenvuoroissa sosiaalityöntekijä kuvaa institutionaalista säätelyä passiivimuodossa. Isälle *on sanottu*, mitä lapsen kanssa olisi hyvä tehdä ja alemmassa katkelmassa sosiaalityöntekijä kertoo, kuinka tilanteessa *on sovittu* turvakäytänteistä. Tekstinäytteiden voi nähdä sisältävän niin kutsuttua tosiasiapuhetta, jossa toimijan häivyttäminen vie huomion asioihin tai asiantiloihin, jolloin asiat ikään kuin tapahtuvat tai ovat jonkin kaltaisia ilman toimijoiden aktiivista roolia. Ylemmässä tekstikatkelmassa passiivimuodon käyttämisen voi nähdä sosiaalityöntekijän keinona pehmentää isän ohjaamiseen liittyvää normatiivisuutta ja etääntyä paremmin tietämisen positiosta. Alemman tekstinäytteen ilmaisu *”jos tilanne tulee”* kuvautuu puolestaan niin kutsutuksi vaihtoehdottomuuspuheeksi, joka pyrkii rakentamaan vain yhdestä toimintatavasta mahdollisen ja järkevän. *Tilanteen tullessa* tilanne on eräänlainen toimija, johon ihmisten on sopeuduttava ja osattava toimia sen edellyttämällä tavalla. (Ks. Jokinen 2016, 352–353.) Puheenvuorosta muodostuu ymmärrys, että asianosaiset sekä kuulija tietävät, millaiseen tilanteeseen ohjeistus liittyy, vaikka sitä ei puheenvuorossa tuotetakaan.

Vanhemmuuden institutionaalisen säätelyn diskurssissa säätely kuvautuu ensisijaisesti asiantuntijalähtöiseksi toiminnaksi, jossa vanhemman toiminnallisiin mahdollisuuksiin vaikuttavia ratkaisuja

tehtiin sosiaalityöntekijän aloitteesta tai päätöksestä. Joissakin tapauksissa vanhemmat osallistuivat säätelyyn myös itse, ja ratkaisuista sovittiin hyvässä yhteisymmärryksessä vanhemman ja sosiaalityöntekijän välillä. Aineistosta voikin tehdä havainnon, että säätelyssä ei ollut kyse ainoastaan yhdensuuntaisesta toiminnasta, jonka voitaisiin yksipuolisesti nähdä heikentäneen vanhemman asemaa tai vanhemmuuden mahdollisuuksia vastoin vanhemman tahtoa. Parhaimmillaan vanhemmuuden institutionaalisessa säätelyssä mahdollistui lapsen edun huomioiva, vanhemman ja sosiaalityöntekijän välinen luottamuksellinen kumppanuussuhde, jossa vanhempi pystyi hyväksymään oman vanhemmuutensa rajoitteet ja niistä johtuvan lapsen sijaishuollon tarpeen.

> *”Äiti he tapaa säännöllisesti äidin voimavarojen mukaan.”* (H3)
>
> *”Äidin mukaan mennään ja äidin jaksamisen mukaan justiinsa ja siihen voi luottaa että homma hoituu.”* (H3)
>
> *”… et äiti on ollut sillain kärsivällinen ja mennyt tavallaan sillain rauhallisesti edeten että että täs on kuitenkin menty mun mielestä sillain yhteis… yhteisymmärryksessä ja yhdessä sillain ajatellen että mikä on tän lapsen kannalta sopiva tahti edetä.”* (H6)

Kahdessa ensimmäisessä tekstinäytteessä sosiaalityöntekijän lausuman voidaan nähdä täydentyvän jälkimmäisellä puheenvuorolla, mikä kuvaa lausumien konstruktivistista luonnetta. Ensimmäisen lausuman perusteella ei voi suoraan päätellä, millaisiin voimavaroihin puheessa viitataan. Tämä tarkentuu jälkimmäisessä puheenvuorossa, jossa sosiaalityöntekijä puhuu äidin *jaksamisen* mukaan menemisestä. *Jaksaminen* merkityksellistyy todennäköisimmin psyykkiseen vointiin liittyväksi ilmaisuksi, jolloin se saa tilanteisen merkityksensä käydyssä haastattelukeskustelussa, jossa sekä haastattelijalla että haastateltavalla on jaettu kulttuurinen ymmärrys ilmiöstä sijaishuollon kontekstissa. (Ks. Juhila 2016, 387–389.) Jos kyseessä olisi vanhemman fyysisestä sairaudesta aiheutuvat jaksamisen haasteet, käytettävä käsite olisi todennäköisesti joku muu. Kolmas tekstinäyte on sisällöltään vahvasti arvioiva, ja *mun mielestä*-ilmaisulla sosiaalityöntekijä asemoi itsensä arvion tekijäksi ja osoittaa sitoutuvansa siihen. Kumpaankin asiakastapaukseen liittyvässä kuvauksessa rakennetaan lisäksi yhteistyökykyisen ja luotettavan äidin kategoria, johon kyseiset vanhemmat liitetään.

5.2 Vanhemmuussuhdediskurssi

Vanhemmuus suhteena muuttuu lapsen huostaanoton myötä, ja vanhemmuuden identiteetin uudelleen määrittelyyn vaikuttaa osaltaan se, millaisena vanhemman asema ja kontakti lapseen

jatkuvat sijaishuollon aikana (Vierula 2018, 263). Tutkimusaineistossani haastateltujen sosiaalityöntekijöiden puhetavat kuvaavat muutoksia vanhemman ja lapsen välisessä suhteessa. Olen nimennyt nämä vanhemman ja lapsen suhteen ja vanhemmuuden muutoksia kuvaavat puhetavat vanhemmuussuhdediskurssiksi. Diskurssissa havainnollistuu ensinnäkin se, että vanhemman ja lapsen välinen suhde voi parhaimmillaan lähentyä ja vanhemmuus vahvistua sijaishuollon aikana. Vanhemmuuden vahvistumiseen vaikuttivat sosiaalityöntekijöiden puheenvuorojen mukaan paitsi suhteen eheytyminen lapseen, myös vanhemman kuntoutuminen tai *ryhdistäytyminen*, jonka voi tulkita tarkoittavan vanhemman yleisen elämänhallinnan parantumista ja elämäntilanteen vakaantumista. Joissakin tapauksissa vanhemmuuden vahvistuminen edellytti sosiaalityöntekijältä vanhemman motivointia ja rohkaisua. Vanhemman ulkopuolisuuden kokemusta voitiin vähentää *”ottamalla hänetkin vaan tähän hommaan mukaan”*.

> *”Ja isä ryhdistäytyi sen jälkeen tai jo vähän ennen sitä, mut että oikein niin että tiiviisti tapaa isäänsä ja tällälailla.”* (H1)

> *”Täytyi vaan tehdä niiden sijaisvanhempien kanssa työtä, mitenkä että otetaan se isäkin vaan tähän hommaan mukaan.”* (H1)

> *”Niin joo joo palavereissakin se oli aivan konkreettisesti sen näköinen anteeksi kun olen olemassa, ja syrjäkaareen katsoi sijaisvanhempia. Nyt aivan siis että me tässä yhdessä tehdään.”* (H1)

Kahdessa ensimmäisessä puheenvuorossa sosiaalityöntekijä käyttää itse todettuun perustuvaa faktuaalistamisstrategiaa liittoutuen esittämäänsä lausumaan. Isän *ryhdistäytyminen* ja työskentely isän osallisuuden edistämiseksi kuvautuvat asiantiloina ja tapahtumina, joita sosiaalityöntekijä on itse havainnoinut. Kolmannessa puheenvuorossa sosiaalityöntekijän voi nähdä vahvistavan muutosta koskevaa lausumaansa määrällistävän kuvauksen keinoin. Isä oli aiemmin *aivan* konkreettisesti anteeksi pyytävän oloinen, ja sittemmin tilanne muuttui päinvastaiseksi: *”Nyt aivan siis että me tässä yhdessä tehdään.”* Kuvausta muuttuneesta tilanteesta vahvistetaan myös metaforisilla kuvauksilla siitä, miten isä aiemmin katsoi *syrjäkaareen* sijaisvanhempia ja oli *sen näköinen anteeksi kun olen olemassa.*

> *”On ollut joku tämmönen sairaus sairaus oli sitten, joka on ollut osasyynä tähän sijoitukseen ja huostaanottoon, mutta tavallaan siinä on hoito kunnossa, niin ku lääkitys ja kaikki tämmöset. Äiti on sitä noudattanut ja ei ole ainakaan tiedossa mitään niitä tai se elämänhallinta on parantunut ja elämäntilanne on jotenkin tasasempi kuitenkin*

> *verrattuna niihin vaiheisiin, mitkä on ollut silloin aikasemmin ennen sijoitusta että."* (H6)

> *"No niin siis se oli kiva juttu, et tän nuoremman lapsen isä alkoi käymään siellä mukana. Että sitä oltiin yritetty tätä isää mukaan aikasemminkin jo aktivoida."* (H9)

> *"Aikasemmin isä on käyttänyt päihteitä ja sanonutkin, että hän on niin ku sen tien nähnyt, että ei ei halua enää että. Mutta se on ollut semmonen kiva juttu, et se isä on tähän tullut."* (H9)

Edellä olevissa sosiaalityöntekijän puheenvuoroissa voidaan nähdä rakentuvan kuntoutujavanhemman kategoria, johon kyseessä olevat vanhemmat liitetään. Äidin kuntoutuminen *tämmösestä sairaudesta* on parantanut hänen elämänhallintaansa, ja hänen elämäntilanteensa on kuntoutumisen myötä kokonaisvaltaisesti parantunut. Isä puolestaan on käyttänyt aiemmin päihteitä ja sanonut, että hän on *nähnyt niin ku sen tien*, *eikä halua enää että.* Molemmissa tapauksissa vanhemman ja lapsen tapaamisia on voitu lisätä, ja vanhemmuuden vahvistuminen on ollut mahdollista. Tekstinäytteissä voi huomata eron puhujan liittoutumisen asteessa esittämäänsä lausumaan. Äitiä koskevassa lausumassaan sosiaalityöntekijä liittoutuu lausumaan kohdellen sitä ikään kuin selityksenä ja itse toteamanaan tosiasiana. Alimmassa isää koskevassa lausumassaan sosiaalityöntekijä puolestaan raportoi kuulijalle isän sanomaa, jolloin hänen voi nähdä etäännyttävän itsensä selityksestä. Etäännyttämisen voi tulkita johtuvan siitä, että isä on ollut *mukana* vasta lyhyen aikaa, jolloin hänen tilanteeseensa liittyy mahdollisesti vielä jonkin verran epävarmuutta. Äitiä koskevassa lausumassaan sosiaalityöntekijä kuvaa, kuinka "*on ollut joku tämmönen sairaus sairaus oli sitten…".* Sairaus kuvautuu tosiasiana ja toimijana, joka on osaltaan perustellut huostaanoton tarvetta kiistämättömästi. (Ks. Juhila 2016, 151–157, 161–164; Jokinen 2016, 348–349.)

Yksi tutkimusaineistossa haastateltu sosiaalityöntekijä kuvaa sitä, miten vanhemman ja lapsen suhde ja vanhemmuus vahvistuivat niin, että lapsen kotiuttaminen ja huostaanoton päättäminen oli mahdollista. Puheenvuorot kuvaavat myös riittävän hyvän vanhemmuuden arviointia, joka on sijaishuoltotyössä keskeistä perheen jälleenyhdistämisen edellytyksiä arvioitaessa.

> *"Okei käytiin sitten siellä ja katottiin sen äidin tilanne ja kartotettiin se ja me ei siellä ollut lastensuojelullista huolta siellä paikkakunnalla, joten mikä ettei sitten kokeillaan. Ja se lähti oikein hyvin…"* (H2)

> *”Että nyt että jos oma äiti ja oma vanhempi sen tilanne on sillain riittävän hyvä ja heillehän se kuuluu se omien lasten sa hoito ja vastuu ja kasvatus pää jos kerran siellä voi olla ja yhteys on ollut koko aja. Siis eri juttu, jos äiti ei olis pitänyt ollenkaan yhteyttä tai muuta, mut kun heillä on semmonen suhde niin tota niin mikäkö ettei…”* (H2)

> *”Ja nyt ne on ihan siellä ja huostaanotto lopetettiin ja ne voi hyvin ja niillä menee ihan mukavasti ja biologinen äiti on lähentyi minua paljon.”* (H2)

Ensimmäisessä puheenvuorossa sosiaalityöntekijä asemoituu asiantuntijakategoriaan, jolloin kuulija voi päätellä ilmausten *katottiin* ja *kartotettiin* viittaavan sosiaalityöntekijän ammatilliseen arvioon kyseisessä tilanteessa. Sosiaalityöntekijä käyttää lausumassaan passiivimuotoa, mutta ilmaus, kuinka ”*ei siellä ollut lastensuojelullista huolta siellä paikkakunnalla”* kertoo, että sosiaalityöntekijä on liittoutunut lausumaan ja on perustanut arvioinnin itse tekemiinsä havaintoihin ja päätelmiin asettuen samalla asiassa selitysvelvolliseksi. Sosiaalityöntekijä perustelee ja vahvistaa argumenttiaan vetoamalla kulttuuriseen konsensukseen siitä, että ensisijaisesti vastuu lapsen hoidosta ja kasvatuksesta kuuluu lapsen vanhemmalle. Kyseessä on juridisesti perusteltu tosiasia, jolloin se ei ole ainoastaan sosiaalityöntekijän henkilökohtainen mielipide. Vanhempien ensisijaisuuteen liittyvässä argumentissa voidaan lisäksi tunnistaa sosiaalisiin normeihin tukeutuva strategia, sillä käsitykset vanhempien vastuun ensisijaisuudesta ovat kulttuurisesti jaettuja ja sellaisina vaikeasti kumottavia. Viimeisessä puheenvuorossa voidaan puolestaan tunnistaa kvantifioiva strategia sosiaalityöntekijän kuvatessa sitä, kuinka lapset ovat nyt *ihan* siellä ja heillä menee *ihan* hyvin. Sosiaalityöntekijän puheenvuorossa kuvataan myös vanhemman lähentymistä sosiaalityöntekijään. Lausumassa *”biologinen äiti on lähentyi minua paljon”* lähentyminen voidaan nähdä kvantifioivana ilmaisuna, joka kuvaa vanhemman ja sosiaalityöntekijän välisessä suhteessa hyvän määrällistä lisääntymistä, jota kutsutaan myös edistystarinaksi. (Ks. Juhila 2016, 164–165; Jokinen 2016, 348–351.)

Vanhemman ja lapsen suhteen haurautta tai etääntymistä lapsen sijaishuollon aikana kuvataan haastatteluaineistossa laajasti. Kahdessa haastattelussa sosiaalityöntekijä kuvaa biologisen vanhemman *häviämistä* tai *katoamista* ja vanhemmuuden luovuttamista sijaishuoltopaikalle. Etääntyminen on ollut prosessi, jossa vanhempi on alkuun *vaatimalla vaatinut* lapsen kotiuttamista, ja joka on kuitenkin päätynyt siihen, että äiti pitää enää *epämääräisesti* yhteyttä lapseensa. Vanhemman päihteidenkäyttö, *päätös lähteä huonoille teille* sekä päihteidenkäytöstä johtuvat voinnin vaihtelut johtivat tapaamisten epäsäännöllisyyden ja harvenemisen myötä vanhemman ja lapsen suhteen etääntymiseen. Suhde etääntyi joissakin tapauksissa myös lapsen toiveesta tai aloitteesta. Yhdessä

haastattelussa puolestaan kuvataan, kuinka vanhempi on ollut alkuun *poissa* lapsen elämästä, ja huostaanoton aikana suhteen muodostuminen on alkanut varovaisesti. Sosiaalityöntekijät kuvaavat myös tilanteita, joissa vanhemman ja lapsen suhde oli katkennut kokonaan, tai vanhempi *ei ole koskaan ollut olemassakaan*. Vanhemman menehtyminen aiheutti suhteen katkeamisen kolmessa asiakastapauksessa.

> *”Ja sitten hävis käytännössä myöskin elikkä hän ryhty elämään sitä ihan omaa elämäänsä siis tää äiti, joka oli vaatimalla vaatinut, ett lapsi on kotiutettava peruskoulun loppuun mennessä. Niin siinä 14 vaiheessa kun lapsi oli siellä ysillä niin äidistä ei niin oikeestaan ollut suurin piirtein näköhavaintoo. Et hän niin ku tuli asiakassuunnitelmaan, mutta siinä ei silleen oikeestaan eli hän oli tyytyväinen lapsen olemiseen, mutta totes sit vaan, että hän elää nyt omaa elämäänsä, ettei hän tää ei enää oo hänen juttunsa.”* (H4)

> *”Tai just tää äiti epämääräsesti jotain yhteyttä niin ku epämääräisesti jotain yhteyttä varmaan pitää, mutta siis tosi heikkoo.”* (H4)

> *”Mutta aikalailla se tilanne oli semmonen, mistä sitten aika pian äiti vähän niin ku katos kuvioista. Tilanne oli niin pitkällä jo, että kotiutuu, mutta hän sano siinä et meinaa luovuttaa täysin nyt sitten ja lähtee huonoille teille. Ja sillain hän on kyl aikalailla tehnytkin että.”* (H8)

> *”Isä ei ole koskaan ollut olemassakaan. Ei ole minkäänlaista niin kun ää käsitystä siis täällä koskaan ole meihin yhteydessä ja mä koskaan ollut häneen yhteydessä.”* (H5)

Etääntynyttä vanhemmuutta kuvaaville puhetavoille on ominaista runsas muiden kuin numeeristen kvantifioivien ilmaisujen sekä ääri-ilmaisujen esiintyminen puheessa. Kahdessa ensimmäisessä puheenvuorossa sosiaalityöntekijä kuvaa määrällisin ja metaforisin ilmauksin, kuinka lapsen äidistä ei *oikeestaan* ollut *suurin piirtein näköhavaintoa* ja kuinka vanhempi pitää *epämääräisesti jotain* yhteyttä lapseen, ja yhteydenpidon arvioidaan olevan *tosi* heikkoa. Kolmannessa puheenvuorossa sosiaalityöntekijä puolestaan vahvistaa äidin tilanteessa tapahtunutta nopeaa ja merkittävää muutosta määrällistävällä *aikalailla*-ilmaisulla. Neljännessä puheenvuorossa kuvattu isä ei ole sosiaalityöntekijän mukaan ollut *koskaan* olemassa, eikä hänen kanssaan ole *koskaan* ollut yhteydenpitoa.

> *”Et tota sit siinä oli oli ollut paljon poissa sen lapsen elämässä ja vähän tuli uudestaan lapsen elämään. Ja sitten he tavallaan vähän niin ku tuli uudestaan taas lapsen elämään. Siinä on aika varovaisesti menty eteenpäin sitten siinä tutustumisessa.”* (H6)

> *”Tässä on biologinen äiti ihan niin kuin olemassa ja näin, mutta hän ei oo pitänyt lapseen mitään yhteyttä ja näin. Käytännössä sitten se lapsen syntymän jälkeen että tässä puhutaan ihan pienestä.. aika pienestä lapsesta. Ja sitten taas isää, niin kun on varmaan äidillä tiedossa henkilö, mutta ei oo isyyttä vahvistettu asti, eikä isää ole sillä tavalla tässä mukana.”* (H7)

Ylemmässä vanhemman ja lapsen orastavaa suhdetta kuvaavassa puheenvuorossa sosiaalityöntekijä kuvaa tilannetta niin ikään kvantifioivan strategian avulla; vanhempi on ollut aiemmin *paljon* poissa lapsen elämästä ja tuli sittemmin *vähän* uudestaan *taas* lapsen elämään. Alemmassa puheenvuorossa kuvatussa asiakastapauksessa äiti on sen sijaan *ihan niin kuin* olemassa, mutta hän ei ole pitänyt lapseensa *mitään* yhteyttä. Kaikille edellä oleville etääntynyttä vanhemmuutta kuvaaville puheenvuoroille on yhteistä myös se, että haastateltujen sosiaalityöntekijöiden liittoutumisaste lausumiin on yhteneväinen. Sosiaalityöntekijät eivät raportoi kuvaamiaan asiantiloja kenenkään toisen arvioimina, vaan faktuaalistaminen perustuu sosiaalityöntekijöiden omiin havaintoihin ja itse todettuihin tilanteisiin. (Ks. Juhila 2016, 161–164; Jokinen 2016, 348–350.)

Muutamissa etääntynyttä vanhemmuussuhdetta kuvaavissa puheenvuoroissa viitataan konkreettisesti vanhemman ja lapsen kiintymyssuhteen häiriintymiseen tai vanhemman puutteelliseen mentalisaatiokykyyn.

> *”…ja yritettiin sen äidin kanssa tai he yritti siis täältä laitoksesta tehdä niinkus sitä, että ymmärtääkö äiti sitä lasten niin ku näkökulmaa. Ja se nyt tuli aika selväks ei ymmärrä. Elikkä siis äidillä ei oo kykyä mennä lapsen asemaan siis kenenkään lapsen asemaan, mutta tota en sitä epäile, etteikö hän niin ku tiikeriemon kaltaisesti taistelisi siinä kohdassa, kun ajattelee sitä taistelua nyt tarvitaan, mut se ei aina oo näitten lasten edun mukaista.”* (H5)

> *”No kyllä se varmaan aika vaikeata on riippuen tietysti, onko kyseessä ensimmäinen lapsi ja mitkä ovat ne syyt sille äitiyden puutteelle että että onko siinä ollut jotain sairauteen liittyvää vai johonkin päihteisiin vai onko se jokin psyykkinen juttu muuten… se este, mikä ei oo niin kun.. tai mikä on estänyt alun perin sen suhteen syntymisen ja sen kiintymisen siihen omaan lapseen, mut et mitä kaemman aikaa menee tässä, niin kyllähän se vaan vaikeutuu…”* (H7)

Ensimmäisessä tekstikatkelmassa sosiaalityöntekijä kuvaa vanhemman kyvyttömyyttä vastata vanhemmuudelle asetettuihin institutionaalisiin ja kulttuurisiin odotuksiin, mikä tarkoittaa tässä yhteydessä asioiden tarkastelemista lapsen näkökulmasta. Sosiaalityöntekijä ei raportoi puheenvuorossaan laitoksen työntekijöiden kertomaa, vaan osoittaa liittoutumisasteellaan sitoutuvansa esittämäänsä väittämään siitä, että vanhempi ei kykene ymmärtämään lapsen näkökulmaa, jolloin asia kuvautuu faktana. Puheenvuorossa lausuman faktuaalisuutta vahvistetaan kvantifioivilla määreillä siitä, kuinka asia tuli *aika* selväksi ja että vanhemmalla ei ole kykyä mennä *kenenkään* lapsen asemaan. Metafora *tiikeriemon kaltaisesti taistelevasta* vanhemmasta luo mielikuvan toimintakykyisestä vanhemmasta, joka pystyy taistelemaan tarpeellisiksi katsomissaan tilanteissa, joskaan se ei sosiaalityöntekijän arvion mukaan aina näyttäydy lapsen edun mukaisena toimintana. Toisessa tekstikatkelmassa sosiaalityöntekijä pohtii kiintymyssuhteen rakentumisen mahdollisuuksia tilanteessa, jossa vanhempi ei ole ollut aktiivisesti mukana lapsen elämässä lainkaan. Sosiaalityöntekijän puheessa voidaan tunnistaa kvantifioiva strategia hänen kuvatessaan, kuinka suhteen muodostuminen on varmasti tällaisissa tilanteissa *aika* vaikeaa. Puheenvuoron lopussa sosiaalityöntekijä vahvistaa argumenttiaan negatiivisen määrällistä lisääntymistä ilmaisevalla lausumalla siitä, kuinka suhteen muodostuminen *vaikeutuu*, *mitä kaemman* aikaa kuluu. (Ks. Juhila 2016, 161–164; Jokinen 2016, 348–350, 360–362.)

5.3 Yhteistyövanhemmuuden diskurssi

Hiltusen (2015, 187) mukaan huostaanotetun lapsen vanhemman kuulluksi ja nähdyksi tulemisen kokemus on merkittävä vanhemmuutta vahvistava tekijä, ja toimiva yhteistyö sijaishuoltotyötä tekevien ammattihenkilöiden kanssa tukee vanhemman voimaantumista. Sijaishuollossa yhteistyöhön liittyy erilaisia jännitteitä, ja yhteistyöhön asettuminen saattaa varsinkin huostaanoton alkuvaiheessa olla vanhemmalle jopa kohtuuttomalta tuntuva vaatimus. Vierulan (2018, 274–276) mukaan lapsen huostaanoton hyväksyminen on vanhemmalle sijoituksen alkuvaiheessa tunnetasolla usein erittäin vaikeaa, ja vanhempi saattaa kohdistaa kiukun ja vihan tunteitaan työntekijöihin, jotka edustavat heille lapsen pois vienyttä tahoa. Varsinkin perusteettomaksi koettu ja vastentahtoisesti tehty huostaanotto saattaa ylläpitää vihan tunteita lastensuojelua ja sosiaalityöntekijöitä kohtaan pitkään. Toisaalta sosiaalityöntekijöiden ammattitaito, luottamus ja ymmärrys saattavat lieventää vanhemman tunneristiriitoja (mt.), mikä edesauttaa yhteistyösuhteen muodostumista vanhemman ja sosiaalityöntekijän välillä.

Tutkimusaineistossani haastateltujen sosiaalityöntekijöiden puhetavoissa yhteistyö vanhempien kanssa kuvautuu moninaisena. Olen nimennyt yhteistyötä kuvaavat puhetavat yhteistyövanhemmuuden diskurssiksi. Diskurssissa ovat läsnä paitsi sujuvaa yhteistyötä kuvaavat puhetavat, myös puheenvuorot eri tavoin jännitteiseksi ja ongelmalliseksi kuvautuvasta yhteistyövanhemmuudesta. Ongelmallisen yhteistyön voidaan nähdä johtuneen ensisijaisesti siitä, että vanhempi ei ollut hyväksynyt lapsen huostaanottoa, mikä näyttäytyi esimerkiksi aggressiivisena käyttäytymisenä sosiaalityöntekijää kohtaan sekä vetäytymisenä yhteisistä neuvotteluista sijaisvanhempien kanssa. Myös vanhemman runsaan päihteidenkäytön nähtiin vaikeuttavan yhteistyötä merkittävästi. Yksi haastateltu sosiaalityöntekijä tuo esiin hypoteesinsa siitä, että vanhemman ongelmallisena näyttäytyvässä käyttäytymisessä ja *kiukuttelussa* saattoi pohjimmiltaan olla kyse turvautumisesta tuttuun työntekijään.

> *”Isällä on tapana, vaikka lapset ovat olleet jo kuusi vuotta sijoituksessa, tapana valittaa jatkuvasti. Se valittaa kaikesta aina ja menee ihan korkeimpiin. Hänellä on ihan sellainen elämäntehtävä. Hän on ihan sanonut, että tämä on mun elämäntyöni. Hän on ihan tuonut ilmi. Ja isä on ollut myös väkivaltainen meitäkin kohtaan. Me ollaan ihan viety käräjäoikeuteen viranomaisen vastustamisesta ja päällekäymisestä, ja hänet on tuomittukin siitä.”* (H3)

> *”Ne tavataan neuvottelussakin erikseen isälle oma aika ja äidille oma. Isä ei halua sijaisvanhempien kanssa olla samassa palaverissa. Hän ei edelleenkään halua olla. Ne ovat ryöstäneet hänen lapsensa. Hän edelleenkin on tätä mieltä. Niin niin tuota joo erittäin paljon vaatinut tää paitsi tämän isän kanssa työskentely, kun isä soittelee aina milloin mistäkin asiasta…”* (H3)

> *”Minusta tuntuu, että isä vaikka se kiukiukuttelee mulle, niin hän kuitenkin turvautuu hänelle on turvallista kun on se sama ihminen siinä niin kun ihan selkeesti mulle on tullut sellainen tunne.”* (H3)

> *”Jossain kohtaa se mulle oli vähän se äidin ailahtelevaisuus. Saatettiin puhua joinain päivinä pitkiä puheluita ja seuraavana päivänä hän soittaakin ja on aivan erimieltä asiasta. Tai jossain kohtaa hyväksyy antaa pojan olla siellä tää on hyvä perhe, hyvä paikka ja sitten hetken päästä hän hakee huostaanoton purkua ja. Niin on tää äiti täällä jossain neuvottelussa ollut muakin kohtaan aika aggressiivinen.”* (H8)

> *”Et siellä on on tosi rankkaa rankkoja juttuja niin ku huumejuttuja. Et ihan tavallaan mahdotonta tehdä yhteistyötä.”* (H9)

Tekstinäytteissä sosiaalityöntekijät kuvaavat painokkaasti yhteistyön haastavuutta asiakasvanhemman kanssa. Puheessa voi havaita runsaan määrällistävien käsitteiden ja ääri-ilmaisujen käytön,

mikä vakuuttaa kuulijaa lauselmien totuudellisuudesta. Esimerkkinä tästä on sosiaalityöntekijän kertoma siitä, kuinka lapsi on ollut sijoitettuna *jo kuusi* vuotta, mutta siitä huolimatta isällä on tapana valittaa *jatkuvasti* ja *aina*. Isä ei sosiaalityöntekijän mukaan *edelleenkään* halua olla sijaisvanhempien kanssa samassa palaverissa ja on *edelleenkin* sitä mieltä, että sijaisvanhemmat ovat ryöstäneet hänen lapsensa. Sosiaalityöntekijä kertoo lisäksi, että työskentely vanhemman kanssa on vaatinut *erittäin paljon*. *Ihan*-sanalla on tekstinäytteissä asiantilan ilmeisyyttä tai ehdottomuutta kuvaava merkitys. Tämä havainnollistuu muun muassa metaforisessa lausumassa siitä, miten valittamisesta on tullut isälle *ihan sellainen elämäntehtävä*. Tekstinäytteille on yhteistä se, että sosiaalityöntekijät osoittavat liittoutuvansa lausumiinsa kuvaten tilanteita itse koettuina ja omiin havaintoihin perustuvina. Ensimmäisessä tekstinäytteessä sosiaalityöntekijä tarkentaa kuitenkin asiakkaan itsekin todenneen valittamisen olevan elämäntyönsä. Asiakkaan oman toteaman esiin tuominen etäännyttää sosiaalityöntekijää väittämästä ja tuottaa neutraalisuutta lausumaan. Vahva lausuma elämäntyönään valittavasta asiakkaasta ei saata sosiaalityöntekijää selitysvelvolliseksi, sillä hän raportoi puheenvuorossaan asiakkaan omaa kertomaa. Tekstinäytteissä voidaan tunnistaa myös konsensukseen ja sosiaalisiin normeihin tukeutuva strategia. Aggressiivisuus tai päihteidenkäyttö kategorisoidaan kulttuurissamme yleisesti ongelmallisiksi asioiksi, jolloin näiden tekijöiden olemassaolon voi nähdä puolustavan kiistattomasti sosiaalityöntekijän argumenttia yhteistyön vaikeudesta. (Ks. Juhila 2016, 149, 165; Jokinen 2016, 348–353.)

Tutkimusaineiston haastatteluissa kuvataan myös sitä, kuinka haasteet yhteistyössä vaikuttivat joissakin tapauksissa vanhemman tukemisen mahdollisuuksiin sijaishuollon asiakkuuden aikana. Puheenvuoroissa kuvautuu se, että vanhemman voi olla vaikeaa vastaanottaa tukea sosiaalityöntekijältä, joka edustaa vanhemmalle huostaanottopäätöksen tehnyttä tahoa. Näissä tilanteissa tarkoituksenmukainen tuki vanhemmalle voi löytyä sijaishuollon ulkopuolisista palveluista, joissa *”olis joku muu, joka ei päätä lapsen asiasta”*. Joissakin tapauksissa vanhemman ja sijaishuoltopaikan välille syntyi sosiaalityöntekijän näkemyksen mukaan luonteva yhteistyö, vaikka vanhemman suhde sosiaalityöntekijään pysyi etäisenä. Parhaimmillaan vanhemman ja sijaisvanhemman välinen yhteistyö näyttäytyi *jaetumpana sijaisvanhemmuutena*, kuten yksi haastateltu sosiaalityöntekijä kuvaa.

> *”Äiti jossain kohtaa kaipas jotakin kyllä enemmän, mutta mä mietin just, toivoiko äiti itte, että pääsee keskusteleen jonkun kanssa vai aloinko mä itte aatteleen, että tämä vois olla semmonen äiti, kenen olis hyvä jutella nää asiat. Et se ei enää ottanut sitä ohjausta multa enää vastaan, et me oltiin moneen kertaan juteltu ne samat asiat. Mut*

se, et olis joku muu joka ei päätä lapsen asiasta. Et se vois olla sille äidille hyvä. Mut en mä tiedä, onks se mitään muuta tukee se äiti nyt sitten toivonut." (H8)

"…niin he on tehnyt aivan loistavaa niin ku tällaista yhteistyötä tämän äidin kanssa. Ja tämän äidin kanssa yhteistyön tekeminen on ollut äärimmäisen haastavaa ja se on siis sitä edelleenkin. Mut et tää laitoksen työntekijä, joka tätä on tehnyt on tehnyt siis valtavan työn tämän äidin kanssa." (H5)

"Että että tota tai siinä on ja tässä casessa on etenkin tällä sijaisäidillä ja biologisella äidillä on tosi hyvä jotenkin semmonen keskinäinen suhde, että että tässäkin on tätä biologinen äiti niin tota hän ei mulle hirveesti kuitenkaan soittele et oo yhteyksissä, että joitakin kertoja aina asiakassuunnitelmien välissä ja näin, mutta heil on sijaisäidin kanssa semmonen hyvä yhteistyö, et voi jutella asioista ihan jotenkin vapautuneesti ja luontevasti, et heil on keskenään semmonen hyvä hyvä tota jotenkin suhde ja luottamussuhde, että voivat puhua lapsen asioista ihan ja sopia niitä keskenään ja joustavat puolin ja toisin ja. Että täs on sillain mukava se jotenkin näyttäytyy ainakin se niin ainakin tänne meille sosiaalityöhön se. Vähän jaetumpana sijaisvanhemmuutena se." (H6)

Yllä oleville tekstinäytteille yhteisenä piirteenä voi havaita itse todettuun vetoavan faktuaalistamisstrategian sekä ei-numeerisen kvantifioivan strategian esiintymisen puheessa. Ensimmäisen tekstinäytteen voi lisäksi tulkita pitävän sisällään itsetodistelevaa ja -reflektoivaa argumentointia sosiaalityöntekijän vastatessa haastattelijan kysymykseen siitä, mitä ajatuksia läheisverkosto on tuottanut tuesta ja tuen määrästä. Puheenvuoron voi nähdä sisältävän puolustautumista kulttuurisesti potentiaalista kritiikkiä vastaan, vaikka haastattelijan neutraalin kysymyksen ei voi tulkita sellaista sisältäneen. Julkilausumaton argumentti saattaisi esimerkiksi pitää sisällään näkökulman, jonka mukaan biologiset vanhemmat jäävät sijaishuollon asiakkuuden aikana vaille tarvitsemaansa tukea. Sosiaalityöntekijä sitoo itsensä puheenvuorossa kuvattuihin tapahtumiin, mikä vahvistaa puolustavan puheenvuoron painoarvoa. Sen esiin tuominen, että sosiaalityöntekijä on tarkastellut ja arvioinut asiaa, vanhemman tuen tarvetta, omakohtaisen kokemuksen pohjalta, tuo lausumaan luotettavuutta ja tekee siitä vaikeasti kumottavan. (Ks. Suoninen 2016, 120, Jokinen 2016, 345–346.)

Haastatteluaineistossa kuvataan myös tilanteita, joissa vanhemman ja sosiaalityöntekijän välinen yhteistyö oli alusta alkaen hyvää tai parani ajan kuluessa. Sujuvalle yhteistyölle oli hyvät edellytykset tilanteissa, joissa vanhempi pystyi hyväksymään lapsen huostaanoton. Useissa tapauksissa huostaanoton hyväksyminen oli mahdollista vasta pitkän ajan kuluessa, ja siihen saattoi liittyä myös muita muutoksia vanhemman elämäntilanteessa.

”Mutta ennen kuolemaansa isä oli erittäin yhteistyöhaluinen. Ihan kuin se olis vaistonnut kuolemansa tai jotakin kummallista, mutta tota noin niin hän soitteli mulle kysyi neuvoa ja tapaili lapsia.” (H1)

”Silloin se huusi puhelimessa, mutta nyt hän soittelee vaikka asia ei minulle kuulukaan, niin soittelee mulle ja kyselee kasvatusneuvoja.” (H2)

”Et oltiin semmosessa niin ku et ei nyt missään kylmässä sodassa enää semmosessa neutraalissa tilassa mut se heidän reaktionsa yllätti siinä niin ku he oli niin ku tosi sillain niin hyvällä tavalla niin ku sen puolesta.” (H4)

”Niin niin tässä on sitten semmonen kuvio, että äiti hyväksyy siis tämän sijoituksen.”(H3)

”Äidin mukaan mennään ja äidin jaksamisen justiinsa ja siihen voi luottaa että homma hoituu.” (H3)

Yllä olevissa tekstinäytteissä sosiaalityöntekijät tekevät puheesta totta vetoamalla itse todettuihin tosiasioihin ja asiantiloihin. Kolmessa ensimmäisessä puheenvuorossa haastatellut kuvaavat positiivista muutosta yhteistyössä biologisen vanhemman kanssa. Kolmannessa tekstinäytteessä sosiaalityöntekijä havainnollistaa aiempaa yhteistyön vaikeutta ja negatiivista vastakkainasettelua metaforalla *kylmästä sodasta*, jossa sittemmin on saavutettu *neutraali tila.* Puheenvuoroissa rakennetaan lisäksi yhteistyökykyisen vanhemman kategoria, johon kuvausten vanhemmat liitetään. (Ks. Jokinen 2016, 353–356, 360–362.)

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Paikansin tutkimusaineiston analyysissäni kolme diskurssia, jotka olen esitellyt edellisessä luvussa. Diskurssit ovat institutionaalisesti säädellyn vanhemmuuden diskurssi, vanhemmuussuhdediskurssi ja yhteistyövanhemmuuden diskurssi. Diskursseille yhteisenä piirteenä voi havaita sen, että sijaishuollon aikainen vanhemmuus kuvautuu niissä dynaamisena ja eri tavoin muuttuvana. Institutionaalisesti säädellyn vanhemmuuden diskurssissa vanhemmuuden voi todeta muuttuvan ennen muuta siihen kohdennetun säätelyn seurauksena. Säätely käsitteellistyy aineiston perusteella toiminnaksi, joka määrittelee sijaishuollon aikaisia käytäntöjä, kuten vanhemman ja lapsen yhteydenpitoa ja tapaamisia. Säätely kuvautuu myös neuvotellen tuotetuksi käytännöksi, jossa neuvottelujen ja sopimusten teon kontekstina on ensisijaisesti lapsen asiakassuunnitelmaneuvottelu. Aineistosta voi tehdä havainnon, jonka mukaan institutionaalinen säätely on sijaishuoltotyössä prosessinomainen osa-alue, joka muuttuu tiukemmaksi tai löyhemmäksi erilaisten, usein vanhemman toimintaan ja vanhemmuuteen liittyvien tekijöiden vaikutuksesta.

Pitkänen (2011, 19–20) toteaa, että sijaishuollon aikana vanhemmuuteen kohdistuu ulkopuolisten tahojen tekemää arviointia, johon on sisäänkirjoitettuna muutosedellytys vanhemman elämänolosuhteissa. Vanhempien kokemusmaailmasta katsottuna tämä tarkoittaa erityisen arvioinnin ja institutionaalisen katseen kohteena olemista asiakkuuden aikana (Vierula 2018, 277–278). Vanhemman kohteellistumisen kokemukseen vaikuttaa Vierulan (mt.) mukaan muun muassa se, että tietynlaista normaaliutta vanhemmuudessa on joskus vaikea tunnistaa sijaishuollon kontekstissa, jossa epänormaalius vastaa odotuksia. Vanhemmat saattavat tästä johtuen kokea, että heidän tekemilleen muutoksille ei anneta työskentelyssä riittävästi painoarvoa. Vanhemmat voivat myös kokea vanhemmuuteensa kohdistuvan epäilyä ja epäluottamusta, sillä vanhempana toimimista tarkastellaan ja merkityksellistetään sijaishuollossa lastensuojelun institutionaalisen perustehtävän tuottamasta viitekehyksestä käsin (mt.). Huostaanotto on lastensuojelun toimenpiteistä voimakkaimmin vanhemmuuteen kohdentuva interventio, johon päädytään tilanteessa, jossa vanhemmuudessa arvioidaan olevan merkittävää riittämättömyyttä. Vaikka huostaanoton taustalla olisivat lapsen omasta käyttäytymisestä johtuvat syyperusteet, juurisyiden lapsen oirehdinnan taustalla katsotaan palautuvan usein vanhemmuuteen. Vanhemmuus onkin erityisen määrittelyn ja arvioinnin kohteena lastensuojelussa. Institutionaalisesti säädellyn vanhemmuuden diskurssissa kuvataan tätä arviointia osana sijaishuoltotyötä. Arvioinnin lopputulemana kuvataan tutkimusaineistossa

institutionaalisen säätelyn löyhentämistä tai tiukentamista riippuen siitä, miten vanhemman arvioitiin vastanneen hänelle asetettuihin muutosodotuksiin. Aineistossa vanhemmuuteen kohdistuvien muutosodotusten voi nähdä liittyneen erityisesti vanhemman päihde- ja mielenterveyskuntoutumiseen sekä yleiseen elämänhallinnan ja vanhemmuuden vahvistumiseen.

Yhteistyökykyinen vanhemmuus kuvautuu aineiston perusteella tavoiteltavana vanhemman ominaisuutena. Vanhemmuuden institutionaaliseen säätelyyn näyttää tutkimusaineiston kuvauksissa liittyneen vähemmän jännitteisyyttä tilanteissa, joissa sopimuksiin päästiin yhteistoiminnan tuloksena ja yhteisymmärryksessä, ja vanhemman voi nähdä vastanneen hänelle asetettuun yhteistyökykyisen vanhemmuuden odotukseen. Kuten luvussa 5.3 olen todennut, yhteistyöhön asettuminen voi olla huostaanotetun lapsen vanhemmalle varsinkin sijoituksen alkuvaiheessa kohtuuton vaatimus, sillä vanhemmat tarvitsevat muuttuneessa elämätilanteessaan aikaa tunnetyöskentelyyn ja asian hyväksymiseen. Tarja Hiltusen (2015) mukaan luottamuksen menettäminen sosiaalityöntekijään ja petetyksi tullun kokemus vaikuttavat siihen, että vanhemman voi olla vaikea rakentaa toimivaa yhteistyösuhdetta työntekijän kanssa. Kuten tutkimusaineistossakin kuvataan, vanhemmalla voi kuitenkin rakentua toimiva yhteistyösuhde sijaishuoltopaikan työntekijän kanssa, vaikka suhde lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa olisi etäinen. Aineistossa kuvataan myös vanhemman voinnin vaikuttaneen yhteistyön edellytyksiin merkittävästi. Toisaalta suhde vanhemman ja sosiaalityöntekijän välillä voi toimia parhaimmillaan vanhemman voimaantumista edistävänä tekijänä sijaishuollon aikana ja tukea vanhemmuutta myös myöhemmin. Yhdessä tutkimusaineiston asiakastapauksen kuvauksessa sosiaalityöntekijä kertoo, kuinka vanhempi hankalien vaiheiden jälkeen tukeutui sosiaalityöntekijään kasvatukseen liittyvissä asioissa vielä lapsen huostaanoton päättymisen jälkeenkin.

Vallan ja kontrollin kysymykset ovat läsnä lastensuojelua koskevissa keskusteluissa laajalti. Muun muassa Vierula (2018, 277) toteaa, että vanhempien kohteellistumisen prosesseissa keskiössä on kontrolli- ja valtasuhde vanhemman ja lastensuojeluinstituution välillä. Hän (mt.) toteaa, että kohteellistumisen prosessit koskettavat vanhempia syvimmin tilanteissa, joissa vanhemmat pitävät heihin kohdistuvia epäilyjä ja viranomaisinterventioita kohtuuttomina tai perusteettomina ja joissa lapsen huostaanotto on tehty tahdonvastaisesti. Yhteistyövanhemmuuden diskurssissa voi puhetapojen perusteella havaita, että vanhemman ja sosiaalityöntekijän yhteistyölle nähtiin olevan lähtökohtaisesti paremmat edellytykset tilanteessa, jossa vanhempi oli hyväksynyt lapsen huostaanoton kuin

silloin, kun huostaanottoon liittyi vastentahtoisuutta tai tyytymättömyyttä prosessin eri vaiheissa. Työskentelyssä on parhaimmillaan tavoitettu edellytykset kumppanuuteen perustuvalle asiakassuhteelle. Tällöin sosiaalityöntekijä ja asiakas toimivat vastavuoroisessa suhteessa, jossa molemmilla osapuolilla on hallussaan asiantuntijuutta ja tietoa, jolla tuotetaan näkökulmia käsiteltäviin asioihin. Vastavuoroisessa suhteessa asiakasta ei objektivoida asiakasta tarkastelun kohteeksi, vaan hän on subjekti, joka pohtii sosiaalityöntekijän rinnalla omaa elämäntilannettaan koskevia tarkoituksenmukaisia toimintatapoja ja tavoitteita. (Juhila 2006, 137–139.)

Institutionaalisesti säädellyn vanhemmuuden diskurssin puhetavoissa kuvataan neuvottelujen olevan toisinaan suostuttelevia. Kirsi Juhila (2006, 235–238) puhuu suostuttelevasta vallasta osana sosiaalityön vuorovaikutustilanteita. Hänen mukaansa suostuttelu on vuorovaikutuksellinen prosessi, jossa pyritään herättämään muutoksen mahdollistavaa tulkintaa asiakkaan tilanteesta. Kyse on myös ongelmatilanteen korjaamisen kannalta toivotun identiteetin työstämisestä. (Mt.) Johanna Hiitola (2015) toteaa niin ikään, että lastensuojeluperheitä ohjataan pitkälti suostuttelevan vallan keinoin. Sijaishuollon kontekstissa voi nähdä olevan kyse nimenomaan vanhemmuudelle asetettavista muutostavoitteista, joita kohti vanhempia ohjataan ja joihin pääsemisen myötä institutionaalisen säätelyn löyhentäminen oli joidenkin tutkimusaineiston kuvausten mukaan mahdollista asteittain. Hiitolan (mt.) mukaan suostuttelevan vallan keinot kietoutuvat kontrollointiin perustuviin hallintakeinoihin siten, että niihin vanhempiin ja perheisiin, jotka eivät muuta ajatteluaan suostuttelun ja ohjauksen keinoin, kohdistetaan asteittain tiukentuvia kontrollitoimia. Tutkimusaineistossa tätä lisääntynyttä kontrollia kuvaavat puhetavat siitä, kuinka institutionaalista säätelyä jouduttiin toisinaan tiukentamaan ja vanhemman ja lapsen yhteydenpitoa rajaamaan.

Valtasuhteita voidaan analysoida myös diskurssien sisäisinä tapahtumina (Jokinen & Juhila 2016, 85–87). Tutkimukseni keskittyi analysoimaan sijaishuollon kontekstissa tuotettua viranomaispuhetta ja sitä, miten sosiaalityöntekijät määrittelivät vanhemmuutta ja vanhemman ja lapsen suhdetta. Asetelma korostaa, joskin tahattomasti, mielikuvaa yhdensuuntaisesta valtasuhteesta, jossa valta on vain tiettyjen ihmisten, tässä sosiaalityöntekijöiden, hallussa oleva asia. Tutkimusasetelman voi nähdä olleen lähtökohtaisesti hierarkkinen, sillä se antoi äänen viranomaispuheelle, jonka suhde asiakkaisiin oli tietävä ja luokitteleva huolimatta siitä, puhuttiinko vanhemmista ymmärtävästi ja myönteisesti vai sisältyikö puhetapoihin jännitteisyyttä (Jokinen & Juhila 2016, 86). Moniäänisyyden näkökulmasta näen tärkeänä, että lastensuojelua koskevassa tutkimuksessa päästäisiin nykyistä

vahvemmin asiakkaiden oman tiedon äärelle. Huostaanotettujen lasten vanhempien kokemuksia on Suomessa tutkittu vähäisesti, mikä perustelee jatkotutkimuksen tarvetta nimenomaan asiakasnäkökulman esiin nostamiseksi.

Vanhemmuussuhdediskurssissa puhetavat ja kuvaukset koskevat vanhemman ja lapsen suhdetta ja siinä sijaishuollon aikana tapahtuneita muutoksia. Se antaa vastauksia asettamaani toiseen tutkimuskysymykseen siitä, millaisia vanhemman ja lapsen suhteeseen liittyviä puhetapoja sijaishuollon sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa voidaan tunnistaa. Diskurssille ominaisia ovat puhetavat siitä, kuinka vanhemman ja lapsen suhde voi parhaimmillaan lähentyä ja vahvistua, kun taas toisessa muutoksen ääripäässä on suhteen katkeaminen kokonaan.

Tutkimusaineistossa on varsin niukasti kuvauksia siitä, miten vanhemman ja lapsen suhdetta tuettiin osana sijaishuoltotyötä. Esimerkiksi vanhemmuuden tueksi järjestettävistä psykososiaalisista palveluista ei ole mainintaa haastatteluissa. Yafit Sulimani-Aidanin (2018) mukaan lapset voivat yleensä huonosti sijoitukseen tullessaan, minkä vuoksi sijaishuollon alkuvaiheessa huomion kohdistaminen lapsen tilanteen vakauttamiseen ja tämän tuen tarpeisiin on perusteltua. Vaarana hänen (mt.) mukaansa on kuitenkin se, että perheen jälleenyhdistämiseen tähtäävä, tavoitteellinen työskentely jää sivurooliin. Spånberger Weitz ja Shanks (2020) toteavat, että yksi vanhempien keskeisistä tuen tarpeista huostaanoton aikana liittyy suhteen säilyttämiseen ja parantamiseen lapsen kanssa. Myös Pitkäsen (2011, 94–54) mukaan vanhemmat ja lapsi tarvitsevat usein ammatillista tukea paitsi huostaanottoa edeltävien tapahtumien käsittelyyn, myös suhteen uudelleen luomiseen tai vahvistamiseen. Vanhemman ja lapsen keskinäinen suhde on ainutlaatuinen, ja sen tukeminen voi parhaimmillaan edistää koko sijaishuoltotyölle asetettujen tavoitteiden toteutumista (mt.).

Vanhemmuuden institutionaalinen säätely vaikuttaa väistämättä vanhemman ja lapsen suhteeseen. Kuten analyysinikin osoittaa, lastensuojeluinstituutio asettaa lapsen sijaishuollon aikana raamit sille, millainen vanhemmuuden rooli on mahdollinen ja miten vanhempi voi näiden reunaehtojen puitteissa rakentaa vanhemmuuttaan sijaishuollon aikana. Vanhemman ja lapsen suhteen muutosten tarkastelu pelkästään institutionaalisen säätelyn näkökulmasta tavoittaa kuitenkin varsin yksipuolisen näkemyksen siitä, mistä kaikesta suhteiden tasolla ja taustalla on kyse. Vuorovaikutuksen pulmat vanhemman ja lapsen välillä ovat teema, jonka parissa on usein työskennelty paljon jo ennen lapsen huostaanottoa. Vanhemman elämäntilanteessa on myös sekä ennen lapsen huostaanottoa

että sijaishuollon aikana usein haasteita, jotka heijastuvat väistämättä suhteeseen lapsen kanssa ja joiden perusteella vanhemman ja lapsen suhde voi näyttäytyä pikemminkin lapsen hyvinvointia vaarantavana kuin sitä tukevana tekijänä. Tutkimusaineistossa varsinkin vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmat sekä muut terveydentilan vaihtelut näyttäytyvät kuormitustekijöinä, jotka vaikuttivat vanhempien voimavaroihin ja suhteeseen lapsen kanssa. Tarja Heino ja kumppanit (2016, 7) lisäävät, että huostaanoton taustalla olevia vanhemmuuteen vaikuttavia tekijöitä ovat myös muun muassa taloudelliset vaikeudet, uupumus, avuttomuuden ja osaamattomuuden kokemukset, perheristiriidat ja lähisuhdeväkivalta. Huostaanotto aiheuttaa vanhemmuussuhteeseen usein voimakasta syyllisyyden kokemusta (Pitkänen 2011, 83; Vierula 2018, 275), joka heijastuu niin ikään vanhemman kykyyn toimia suhteessa lapsensa kanssa.

Joidenkin vanhempien kohdalla henkilökohtaiset vastoinkäymiset ja huostaanoton aiheuttamat tunneristiriidat ovat niin hankalia, että vanhemmuuden luovuttaminen sijaishuoltopaikalle ainakin tilapäisesti on ainoa mahdollisena koettu vaihtoehto. Myös tutkimusaineistossa on kuvauksia tästä sekä vanhemman katoamisesta kokonaan lapsen elämästä. Laakso (2018, 175) toteaakin, että sijaishuollon kontekstissa kadoksissa olevat vanhemmat on ilmiönä tuttu. Vierulan (2018, 273–274) mukaan lapsen huostaanotto voi olla vanhemmalle syrjäytymisprosessin nopeutumiseen ja syvenemiseen johtava käännekohta, jonka jälkeen vanhempi menettää otteen elämästään ja kokee, ettei millään ole enää väliä. Toisaalta, kuten Vierulakin (2018, 276) toteaa, sijaishuoltotyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden tai muiden ammattihenkilöiden ammattitaito, luottamus ja ymmärrys henkisen tuen tärkeydestä voivat lieventää vanhemman tunneristiriitoja ja osaltaan mahdollistaa pysymisen lapsen elämässä. Kuten tutkimusaineistossakin tulee esiin, vanhemmat tarvitsevat joissakin tilanteissa ammattilaisten rohkaisua ja motivointia oman vanhemman roolinsa vahvistumiseksi.

Vanhemmuus rakentuu aina suhteessa lapseen, jolloin vanhempien kuntoutumisen tukea pohdittaessa tärkeä lähtökohta on lapsen ja tämän tarpeiden, oikeuksien, tunteiden ja kokemusten näkyväksi tekeminen vanhemmalle (Pitkänen 2011, 27–28). Toisin sanoen kyse on vanhemman mentalisaatiokyvyn vahvistumisen tukemisesta. Huolehtiminen siitä, että vanhempi itse saa omalle kuntoutumiselleen riittävän tuen ja oikeanlaisia, kokemusten ja tunteiden käsittelyn mahdollistavia palveluita, on nimenomaan mentalisaatiokyvyn näkökulmasta tärkeää, sillä vanhemman tunnekuormittuneisuus voi vaikeuttaa mentalisaation vahvistumista suhteessa lapseen. Sekä lapsen että

vanhemman kuntoutuminen ja eheytyminen voivat mahdollistua sijaishuoltotyössä, jossa työskentelyä kohdennetaan myös lapsen ja vanhemman välisen suhteen vahvistamiseen (Pitkänen 2011, 27–28).

Tutkimusaineistossa ei ole mainintaa vanhemmalle laadittavasta asiakassuunnitelmasta tai kuvausta siitä, millaisin palveluin vanhemmuutta ja vanhemman kuntoutumista tuettiin sijaishuollon aikaisessa työskentelyssä. Yhteistyövanhemmuuden diskurssissa vanhemmuuden tukemisen teemaa kuitenkin sivutaan, ja puhetavoissa voi havaita puolustautumista julkilausumattomalta kulttuuriselta vastapuheelta, jonka mukaan biologiset vanhemmat jäävät sijaishuollon asiakkuuden aikana usein vaille tarvitsemaansa tukea. Kuten yksi haastateltu sosiaalityöntekijä pohtii, joissakin tilanteissa vanhemman tarpeiden mukainen tuki voi löytyä lapsen asioista vastaavan työntekijän tarjoaman tuen sijaan muista palveluista. Asetelma, jossa sosiaalityöntekijällä on lasta koskevassa asiassa päätöksentekijän ja vanhemman tukijan kaksoisrooli, voi olla vanhemman näkökulmasta jo lähtökohtaisesti varsin ristiriitaisesti latautunut. Lisäksi lapsen vastuusosiaalityöntekijä on lastensuojelussa lasta varten, ja lapsen tilanteen vakauttaminen on varsinkin sijaishuollon alkuvaiheessa ensisijaista. Tästä johtuen on vaarana, että vanhemmat jäävät työskentelyssä sivurooliin, eikä vanhemman tukemisesta ota koordinointivastuuta mikään taho. Vanhempien asiakassuunnitelman laatiminen nykyistä systemaattisemmin osana sijaishuoltotyötä voisi edistää monialaisten palveluiden järjestämistä ja eri toimijoiden välistä yhteistyötä osana sijaishuollon aikaista vanhemmuustyöskentelyä. Tutkimuksen kohdentaminen vanhempien kokemuksiin heille tarjotusta tuesta ja sen vaikuttavuudesta asiakassuunnitelmatyön vahvistumisen myötä olisi myös tärkeää.

Tutkimusaineisto koostuu neljän sosiaalityöntekijän kuvaamista asiakastapauksista, joita on kaikkiaan yhdeksän. Tutkimukseni kohdentunut sosiaalityöntekijöiden asiakastapausten kuvauksiin, jolloin huostaanotettujen lasten vanhempien oma ääni ja kokemukset tulevat kuulluksi välillisesti. Vanhemmuuden analysointi on siis perustunut tietyllä tavalla niin kutsuttuun toisen käden tietoon. Aineiston pienen koon vuoksi yleistävien päätelmien tekeminen on tutkimuksen perusteella haastavaa. Tutkimuksen sen voi kuitenkin kiistatta nähdä täydentävän niitä suhteellisen universaaleja ilmiöitä, joita sijaishuollon kontekstissa on ajankohtaisesti paikannettu. Vanhemmuuden muuttuminen ja sen toteuttamisen mahdollisuuksien kapeutuminen on teema, joka on tunnistettu paitsi suomalaisessa lastensuojelussa, myös kansainvälisessä lastensuojelua ja sijaishuoltoa koskevassa tutkimuksessa. Myös vanhemman ja lapsen suhde ja sen edistäminen sijaishuollon aikana on aihe, jonka

merkittävyyttä painotetaan kirjallisuudessa laajasti. Asiakkaiden kanssa kohdattavat yhteistyön haasteet on niin ikään yleinen lastensuojelun kentällä työskenteleviä ammattilaisia puhututtava teema, johon on pyritty löytämään ratkaisuja muun muassa systeemisestä työskentelymallista. Systeemisen ajattelutavan keskiössä ovat suhdeperustaisuus, voimavarakeskeisyys ja asiakkaan osallisuus (esim. Ahonen & Raivio 2021, 71). Systeemisen työskentelyn tavoitteena on auttaa perheenjäseniä syventämään ymmärrystä omasta itsestään, elämäntarinastaan ja perheen tilanteesta ja aikaansaada työntekijän ja asiakkaan välille sellainen luottamuksellinen vuorovaikutussuhde, jossa asiakkaan on mahdollista tuoda esiin omaa tietoaan ja näkökulmiaan (mt.).

Lastensuojelun resurssivaje on ollut pitkäkestoisesti puheenaineena niin julkisessa keskustelussa kuin lastensuojelutyötä tekevien ammattilaisten ja yhteistyöverkostojen keskuudessakin. Rekrytoinnin haasteet koskevat erityisesti sosiaalityöntekijöitä. Vanhemmuustyöskentelyn vahvistaminen sijaishuollossa edellyttäisi nykyistä parempia resursseja, mikä tarkoittaa sosiaalityöntekijöiden määrän lisäksi henkilöstön pysyvyyttä. Sijaishuollon kohtaamisissa tarvitaan aikaa ja tilaa, jotta asiakas voi tuntea tulevansa kuulluksi ja käsitellä prosessin vaikeat vaiheet ja siitä heränneet tunteet rauhassa ja turvallisesti. Muuan muassa tämän vuoksi työntekijäkohtaisten asiakasmäärien tulisi olla riittävän pieniä. Vuoden 2022 alusta voimaan tullut lakimuutos säätää lastensuojelun sosiaalityöntekijäkohtaisen asiakasmäärän enintään 35:een. Vuodesta 2024 alkaen yhdellä sosiaalityöntekijällä saa olla vastuullaan enintään 30 lasta. (HE 170/2021 vp.) Asiakasmäärien rajaaminen lainsäädännöllä on ehdottomasti hyvä alku asiakaslähtöisen, osallisuuden mahdollistavan ja vaikuttavan sosiaalityön edellytysten vahvistamiseksi sijaishuollon palveluissa. Työn kehittäminen vanhemmuustyöskentelyn vahvistumiseksi edellyttää myös nykyisten työtapojen kriittistä tarkastelua ja muutostyötä työkulttuurien ja organisaatioiden tasolla.

LÄHTEET

Aaltola, Tyyne (2018) Samaa sukupuolta olevien parien juridinen vanhemmuus Euroopassa. Muistio 18.1.2018. Helsinki: Eduskunta. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/JulkaisuMetatieto/Documents/EDK-2018-AK-168684.pdf. Viitattu 3.3.2022.

Ahonen, Petra & Raivio, Marketta (2021) ”Annan vielä tämän mahdollisuuden lastensuojelulle”. Teoksessa Päivi Petrelius, Laura Yliruka & Nanna Miettunen (toim.) Systeemisiä kokeiluja – kohti jatkuvaa yhdessä oppimista. Työpaperi 7/2021. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 70–76. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/141017/URN_ISBN_978-952-343-628-2.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Viitattu 7.5.2022.

Alasuutari, Maarit (2003) Kuka lasta kasvattaa? Vanhemmuuden ja yhteiskunnallisen kasvatuksen suhde vanhempien puheessa. Helsinki: Gaudeamus.

Araneva, Mirjam (2016) Lapsen suojelu. Käsikirja lapsen asioista päättävälle. Helsinki: Talentum Pro.

Berg, Kristiina (2008) Äitiys kulttuurisina odotuksina. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 48/2008. Helsinki: Väestöliitto.

Berrick, Jill & Dickens, Jonathan & Pösö, Tarja & Skivenes, Marit (2016a) Time, institutional support and quality of decision-making in child protection: A cross-country analysis. Human Service Organizations: Management, Leadership & Governance 40(5), 451–468.

Eerola, Petteri (2015) Hoivaisyys kulttuurisena valtavirtana. Katsaus suomalaisten miesten isyyskertomuksiin. Yhteiskuntapolitiikka 80, 2015(4), 414–419. https://www.julkari.fi/discover?query=hoivaisyys+kulttuurisena+valtavirtana&scope=10024%2F90793. Viitattu 2.3.2022.

Enroos, Rosi (2018) Lapsen tulo julkiseen kotiin: Huostassaolon ensi vaiheet sijaishuoltopaikkojen toimijoiden näkökulmasta. Teoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino, 224–260.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2014) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Gilbert, Neil & Parton, Nigel & Skivenes, Marit (2011) Child protection systems: International trends and orientations. New York, NY: Oxford University Press.

Grinde, Turid (2007) Nordic Child Welfare Services: Variations in Norms, Attitudes and Practice. Journal of children's services 2(4), 44–58.

Hallituksen esitys Eduskunnalle lastensuojelulaiksi, HE 252/2006 vp. https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2006/20060252. Viitattu 14.3.2022.

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lastensuojelulain 13 b §:n muuttamisesta, HE 170/2021 vp. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/HE_170+2021.pdf. Viitattu 14.5.2022.

Halonen, Juuli & Rintala, Rosa & Sorkkila, Matilda & Rönkä, Anna & Aunola, Kaisa (2021) Vanhempien käsitykset ihannevanhemman ominaisuuksista sekä yhteiskunnan vanhemmille asettamista ihanteista Suomessa. Psykologia 56(3), 304–318.

Hays, Sharon (1996) The cultural contradictions of motherhood. New Haven, CT: Yale University Press.

Heino, Tarja & Hyry, Sylvia & Ikäheimo, Salla & Kuronen, Mikko & Rajala, Rika (2016) Lasten kodin ulkopuolelle sijoittamisen syyt, taustat, palvelut ja kustannukset. HuosTa-hankkeen (2014–2015) päätulokset. Raportti 3/2016. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/130536/URN_ISBN_978-952-302-644-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Viitattu 4.5.2022.

Helavirta, Susanna (2018) Lapsen aisoista vastaaminen huostaanoton jälkeen sosiaalityöntekijöiden kuvaamana. Teoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino, 188–223.

Helm, Duncan (2010) Making sense of child and family assessment: How to interpret children's needs. London: Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Hiitola, Johanna (2015) Hallittu vanhemmuus. Sukupuoli, luokka ja etnisyys huostaanottoasiakirjoissa. Akateeminen väitöstutkimus. Acta Universitatis Tamperensis 2026. Tampereen yliopisto.

Hiltunen, Tarja (2015) Äitiys, huostaanotto ja voimaantuminen. Akateeminen väitöstutkimus. Jyväskylän yliopisto.

Hoikkala, Susanna & Heinonen, Hanna (2013) Samalla puolella? Näkökulmia perheiden jälleenyhdistämiseen lastensuojelussa. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Horwath, Jan (2007a) Child neglect: Identification and assessment. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Huhtanen, Raija (2018) Vapaaehtoinen vai tahdonvastainen huostaanotto? Teoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino, 33–51.

Jaakola, Anne-Mari (2020) Lapsen tilanteen arviointi lastensuojelun sosiaalityössä. Akateeminen väitöstutkimus. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto, yhteiskuntatieteiden laitos.

Jallinoja, Riitta (2006) Perheen vastaisku: Familistista käännettä jäljittämässä. Helsinki: Gaudeamus.

Jokinen, Arja (2016) Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (2016) Diskurssianalyysi, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino, 337–368.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2016) Johdanto. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (2016) Diskurssianalyysi, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino, 17–22.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2016) Diskursiivinen maailma. Teoreettiset lähtökohdat ja analyyttiset käsitteet. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (2016) Diskurssianalyysi, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino, 25–50.

Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (2016) Miten tarinasta tulee tosi? Faktuaalistamisstrategiat viranomaispuheessa. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (2016) Diskurssianalyysi, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino, 145–178.

Kalland, Mirjam (2014) Vanhemman mentalisaatiokyky. Teoksessa Anne Viinikka (toim.) Mentalisaatio perheiden kohtaamisessa. Mannerheimin lastensuojeluliitto, 26–38.

Kallinen, Kati (2019) Perhehoitoon sijoitettujen lasten suhteet biologisiin vanhempiinsa. Yhteiskuntapolitiikka 84(1), 41–51. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137612/YP1901_Kallinen.pdf?sequence=2&isAllowed=y. Viitattu 17.2.2022.

Kauppi, Antti & Takalo, Ari (2014) Mentalisaation psykoanalyyttiset juuret. Teoksessa Anne Viinikka (toim.) Mentalisaatio perheiden kohtaamisessa. Mannerheimin lastensuojeluliitto, 8–25.

Kelhä, Minna (2008) Äitiys, luokka ja ikä. Teoksessa Tarja Tolonen (toim.) Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Tampere: Vastapaino, 82–100.

Kivelä, Satu (2016) Laajakulma: Muuttuva vanhemmuus -podcast 15.12.2022. Areena audio. https://areena.yle.fi/audio/1-3675537. Viitattu 5.3.2022.

Korpinen, Johanna & Pösö, Tarja (2021) Disillusioned compromise of substitute care: A critical point for the 'future' in child welfare. Social work & society 2021; 19(1), 1–14.

Kujala, Virpi (2003) Jaetun vanhemmuuden mahdollisuudet. Sijoitettujen lasten vanhempien ryhmätoiminnan opas. Helsinki: Sininauhaliitto.

Kääriäinen, Aino (2008) Ero haastaa vanhemmuuden. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Laakso, Riitta (2018) Huostaanotto ja muutokset lasten elämässä. Teoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino, 157–187.

Laakso, Riitta & Enroos, Rosi (2016) Vierailla ovilla. Lapsen sijaishuoltopaikkaan tulo huostaanotettujen lasten ja sijaishuoltopaikkojen toimijoiden näkökulmasta. Yhteiskuntapolitiikka 81; 2016(5), 506–515. https://www.julkari.fi/handle/10024/131933. Viitattu 15.3.2022.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.2.2019/190. https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2019/20190190. Viitattu 3.3.2022.

Lammi-Taskula, Johanna (2007) Parental leave for fathers? Gendered conceptions and practices in families with young children in Finland. Helsinki: Stakes.

Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 14 (2013) lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon (3 artikla, 1 kohta). CRC/C/GC/14. https://lapsiasia.fi/documents/25250457/37288006/CRC_C_GC_14_julkaisu.pdf/c9407429-51cc-308e-a490-dff4d8ef0087/CRC_C_GC_14_julkaisu.pdf?t=1465381208000. Viitattu 7.3.2022.

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417#L6P30. Viitattu 2.3.2022.

Lo Cricchio, Maria Grazia & Lo Coco, Alida & Cheah, Charissa S. L. & Liga, Francesca (2019) The Good Parent: Southern Italian Mothers' Conceptualization of Good Parenting and Parent–Child Relationships. Journal of Family Issues 40(12), 1583–1603.

Närvi, Johanna (2014) Määräaikainen työ, vakituinen vanhemmuus. Sukupuolistuneet työurat, perheellistyminen ja vanhempien hoivaratkaisut. Akateeminen väitöstutkimus. Tampereen yliopisto ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Pajulo, Marjukka & Salo, Saara & Pyykkönen, Nina (2015) Mentalisaatio ihmistä suojaavana tekijänä. Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim 131(11), 1050–1057.

Perälä-Littunen, Satu (2007) Gender Equality or Primacy of the Mother? Ambivalent Descriptions of Good Parents. Journal of Marriage and Family 69(2), 283–351.

Puranen, Tuula (2015) Riittävän hyvä vanhemmuus – lähestymistapoja. Teoksessa Pia Mölsä (toim.) Pysytään kärryillä! Perheet, joissa vanhemmalla tai vanhemmilla on kehitysvamma tai merkittävä oppimisvaikeus. Äiti ei pysy kärryillä -projekti 2010–2014. Näkökulmia, tietoa ja hyviä käytäntöjä. Kehitysvammaisten tukiliitto, 42–49.

Pitkänen, Miia (2011) Vastuun paikka! Vanhempien tukeminen lapsen huostaanotossa. Soccan ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 26. Helsinki: Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus.

Pääkkönen, Hannu & Hanifi, Riitta (2011) Ajankäytön muutokset 2000-luvulla. Helsinki: Tilastokeskus.

Pösö, Tarja (2004) Kasvatustyö sijaishuollossa. Teoksessa Annamaija Puonti & Tuula Saarnio & Anna Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 202–212.

Pösö, Tarja (2018) Johdanto. Mistä puhutaan, kun puhutaan huostaanotosta? Teoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino, 7–30.

Pösö, Tarja & Huhtanen, Raija (2016) Removals of children in Finland. A mix of voluntary and involuntary decisions. Teoksessa Tarja Pösö, Kenneth Burns & Marit Skivenes. Child Welfare Removals by the State—Complex and Controversial Decisions. Child Welfare Removals by the State. New York: Oxford University Press, Web, 19–39.

Rasmusson, Bodil & Hyvönen, Ulf & Nygren, Lennart & Khoo, Evelyn (2010) Child-centered social work practice — three unique meanings in the context of looking after children and the assessment framework in Australia, Canada and Sweden. Children and Youth Services Review 32(3), 452–459.

Ritala-Koskinen, Aino (2001) Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Akateeminen väitöstutkimus. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 38/2001. Tampereen yliopisto ja Väestöliiton väestöntutkimuslaitos.

Rutter, Michael (1979) Protective factors in children's responses to stress and disadvantage. Annals of the Academy of Medicine, Singapore, 8(3), 324–338.

Rutter, Michael (1985) Resilience in the face of adversity: Protective factors and resistance to psychiatric disorder. British Journal of Psychiatry, 147(6), 598–611.

Räty, Tapio (2019) Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita Publishing.

Saastamoinen, Kati (2016) Lapsen suojelu viranomaisten ja muiden toimijoiden välisenä yhteistyönä. Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita Publishing.

Said Salem, Ruwayda & De Wilde, Lieselot (2021) Life after an out-of-home placement: What biological parents in foster care tell us about parenthood. Child & Family Social Work 1–9.

Salmi, Minna (2006a) Parental choice and the passion for equality. Teoksessa Anne Lise Ellingsæter & Arnlaug Leira (toim.) Politicising parenthood in Scandinavia. Gender relations in welfare states. Bristol: Policy Press, 145–170.

Shanks, Emelie & Spånberger Weitz, Ylva (2020) Supportive Practices: Perceptions of Interventions Targeting Parents Whose Children Are Placed in Out-of-Home Care. Adoption & fostering 44(4), 349–362. https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0308575920968239. Viitattu 23.3.3022.

Sorkkila, Matilda & Aunola, Kaisa (2019) Risk Factors for Parental Burnout among Finnish Parents: The Role of Socially Prescribed Perfectionism. Journal of child and family studies 2020(29), 648–659.

Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301. https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301#L3P13. Viitattu 8.3.2022.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2013) Lapsi- ja perhepolitiikka Suomessa. Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 9/2013. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/69914/URN_ISBN_978-952-00-3374-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Viitattu 5.3.2022.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2017) Sosiaalihuoltolain soveltamisopas. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2017:5. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80391/05_17_Sosiaalihuoltolain%20soveltamisopas.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Viitattu 14.3.2022.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2019) Lastensuojelun laatusuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2019:8. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. https://moodle.tuni.fi/pluginfile.php/359159/mod_resource/content/1/STM_2019_8_J_Lastensuojelun_laatusuositus.pdf. Viitattu 15.3.2022.

Spånberger Weitz, Ylva & Karlsson, Maria (2021) Professional or authentic motherhood? Negotiations on the identity of the birth mother in the context of foster care. Qualitative Social Work 20(3), 703–717. https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1473325020912815. Viitattu 23.4.2022.

Sulimani-Aidan, Yafit (2018) Left behind: How to encourage biological parents' involvement in their children's group homes. Child & Family Social Work 23(2), 180–187. Viitattu 26.4.2022.

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731. https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731. Viitattu 16.3.2022.

Suoninen, Eero (2016) Mistä on perheenäidit tehty? Haastattelupuheen analyysi. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (2016) Diskurssianalyysi, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino, 107–143.

Suoninen, Eero (2016) Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (2016) Diskurssianalyysi, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino, 229–247.

Suoninen, Eero (2021) Diskurssianalyysi. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Tietoarkisto. https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/teoreettis-metodologiset-viitekehykset/diskurssianalyysi/. Viitattu 24.3.2022.

Tampere Praksis: Lastensuojelun sijaishuolto ja lasten läheisverkostot 2016 [sähköinen tietoaineisto]. Versio 1.0 (2017-12-13). Tietoarkisto. http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3203.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2021) Lastensuojelu 2020. Koronavuosi ei korostunut lastensuojelun tilastoissa - vaikutusten odotetaan näkyvän viiveellä. Tilastoraportti 19/2021. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/142676/Lastensuojelu_2020.pdf?sequence=7&isAllowed=y. Viitattu 14.5.2022.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2022) Lastensuojelun käsikirja. Yhteydenpidon rajoittaminen. https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/rajoitukset-sijaishuollossa/yhteydenpidon-rajoittaminen. Viitattu 28.2.2022.

Terävä, Hanna (2018) ”Lapsi söi ja nukkui kellontarkasti, unohdin itseni täysin" – Uupumus ja yksinäisyys ovat nykyvanhemmuuden pahimmat vitsaukset. Yle Uutiset 21.1.2018. https://yle.fi/uutiset/3-10020188. Viitattu 4.3.2022.

Tietoarkisto (2022) Tampere Praksis -hankkeen aineistot. https://services.fsd.tuni.fi/catalogue/series/54?lang=fi. Viitattu 18.4.2022.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta TENK (2021) Hyvä tieteellinen käytäntö (HTK). https://tenk.fi/fi/tiedevilppi/hyva-tieteellinen-kaytanto-htk. Viitattu 14.5.2022.

Vanhanen-Silvendoin, Sari (1996) Kotoa ulos, perheestä pois – äitiryhmät yksityisyyden ylittäjinä? Teoksessa Harriet Silius ja Sirpa Wrede (toim.) Moderskap och reproduktion. Möjligheter och marginaler. Åbo: Åbo Akademis tryckeri, 245–274.

Varjonen, Sampo (2011) Äidin hoiva, jaettu vanhemmuus – ja vapaus valita. Perhevapaiden uudistamisen argumentointi 1970-luvulta 2000-luvulle. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 118. Helsinki: Kansaneläkelaitos.

Vierula, Tarja (2018) Huostaanoton käynnistämät suhteet ja prosessit vanhempien henkilökohtaisessa elämässä. Teoksessa Rosi Enroos & Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino, 261–290.

Väestöliitto ry. (2021) Lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle vanhemmuuslaiksi 7.5.2021. https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2021/05/6546f250-lausunto-luonnoksesta-hallituksen-esitykseksi-eduskunnalle-vanhemmuuslaiksi.pdf. Viitattu 3.3.2022.

Värri, Veli-Matti (2000) Hyvä kasvatus – kasvatus hyvään. Tampere: University Press.

Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien yleissopimus 60/1991. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060#idm45237816817328. Viitattu 3.3.2022.